

"Sercar, ordenar y fer inventari y índex" .

Sobre arxius i institucions a Catalunya (segles XVI-XVII)

Miquel Pérez Latre

Arxiu Nacional de Catalunya

Aquestes pàgines pretenen, a vol d'ocell, abordar un tema que mereixeria una recerca més aprofundida encara pendent: quin fou, més enllà del més conegut Arxiu Reial de Barcelona, l'estat d'organització dels arxius de les institucions catalanes en un ampli ventall cronològic a cavall del 1600¹. Un període de veritable efervescència arxivística —no tant per l'originalitat dels problemes com per la difusió de pràctiques i solucions encetades a la baixa edat mitjana— que conduirà a uns arxius amb fesomia i vida pròpies². Una tal aproximació a la història de l'arxivística ajuda a desentrellar l'origen dels nostres dipòsits documentals, el coneixement dels tractaments i les prevencions de conservació a què foren sotmesos i les vicissituds i les mancances amb què ens han pervingut. Com ha apuntat R. Planes, aquest esforç historiogràfic ha de facilitar l'aplicació avui de tractaments arxivístics més adequats, un coneixement més precís de la història de les institucions i un ús més crític de les fonts documentals³. L'interès per presentar aquestes notes es deriva alhora de la pràctica d'alguns anys de recerca sobre història institucional i de la constatació de la riquesa d'aportacions que ens han ofert darrerament alguns treballs dedicats a la història d'arxius concrets, així com del valor de la munió de notícies recollides en les notes històriques que acompanyen moltes guies.

Necessitats de govern en el sentit més ampli esperonaren l'organització dels arxius moderns arreu i també al nostre país. Les institucions públiques de la Catalunya moderna i, en especial, les que aspiraven a capgirar al seu favor els fràgils equilibris del poder, apreciaren tant la necessitat de posar llurs recursos documentals al servei de la pugna amb altres institucions, com la d'organitzar els seus fons per millorar-ne la gestió administrativa i econòmica. Possessió i ús, en paraules de R. Conde⁴, són termes claus en l'evolució d'uns arxius que encara són sobretot arxius del poder i de l'administració i, només tímidament, arxius de la història al servei de les elits culturals i erudites⁵.

Aquí repassarem totes les fases de l'actuació arxivística, des de la creació de comissions d'experts com a instrument principal de les accions de redreçament. Analitzarem l'extracció professional dels responsables del dia a dia als arxius, així com llurs funcions i condicions de treball. Posarem de relleu el fet que els treballs arxivístics es basaren en una consciència creixent de la necessitat de protegir els documents i, per tant, de millorar les condicions dels estatges d'arxiu al si dels edificis institucionals, sotmesos a contínues actuacions arquitectòniques. Comprovarem l'existència d'una certa política d'adquisició de documents, la pràctica habitual d'ingressos per transferència i la cerca i la recollida de materials arxivístics. Finalment, analitzarem l'ordenació física i intel·lectual dels fons, així com la descripció, encara molt subordinada a la necessitat de localitzar la documentació, més que no pas d'explicar-la. Al llarg del text, es recullen *in extenso* diversos testimonis documentals, amb l'objectiu de posar de relleu tots els seus matisos i, en definitiva, la riquesa de la terminologia emprada: tot, amb el desig d'esperonar la recerca en un terreny obert que ens ofereix moltes possibilitats d'exploració.

"Sercant en dit arxiu per la utilitat y conservació de la jurisdicció". El redreçament dels arxius moderns, una necessitat política

El vespre de Sant Joan de 1592, Felip II de Castella creuà els murs del castell-arxiu de Simancas, el gran tresor documental que recollia el testimoni de quaranta anys de la seva política: extasiat, no abandonà l'edifici durant els dos dies d'estada, tot i els reconeixements que els vilatans li havien preparat; es féu portar documentació per a la seva consulta personal i fiscalitzà acuradament la tasca dels arxivers i dels escrivans⁶. Com en el cas de l'arxiu central castellà, la voluntat de crear o redreçar els arxius catalans al llarg dels segles XVI i XVII es derivà d'una marcada necessitat política. La vida institucional prèvia a la Nova Planta —que esmicolà els nostres principis polítics en gairebé tots els ordres— es dirimia en bona part sobre la base d'un combat d'espais jurisdiccionals no sempre del tot perfilats. Així, les causes judicials, en funció de la dependència del reu i de la matèria afectada, però també de la quantia econòmica del delictes, podien sotmetre's en primera instància als batlles i als veguers, senyorials o reials (dipositaris delegats de la jurisdicció ordinària inferior), però també als potents tribunals municipals, als del Sant Ofici de la Inquisició, als de la Capitania general, als de la Diputació del General o Generalitat, als dels procuradors del comtats o de la Batllia general, als tribunals de la Governació o a la Reial Audiència. Més enllà del judicial, també en l'àmbit governatiu, aquestes institucions gaudien

de certa sobirania en el desenvolupament de les polítiques adequades al seu àmbit d'actuació i ajustades al marc legislatiu dibuixat per la Cort general al llarg dels segles. Els límits d'aquest garbuix de jurisdiccions es definien no només per la llei, sinó també pel costum i els precedents jurídics, que esdevenien peça clau en el disseny d'una política de defensa i d'expansió competencial. Per aquest motiu, les institucions catalanes modernes observaren els arxius com a dipòsit d'antecedents justificatius i de "*mitjans escrits de govern*", que bé convenia conservar i posar en bon estat d'ús⁷.

La Cort general, institució medul·lar de govern i justícia, constitueix un observatori privilegiat a l'hora de constatar el paper institucional clau dels arxius i els documents. En iniciar-se les sessions celebrades a Montsó i Barcelona a cavall dels anys 1563-1564, els estaments suplicaren al rei que ordenés a l'arxiver reial Antoni Viladamor, custodi de la documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona, que posés a disposició dels braços tots els seus fons "*per maior claritia llur y maior expeditio de les presents Corts*". Idèntica sol·licitud fou adreçada al consistori de diputats i oïdors de la Diputació del General (el govern col·legiat de la Generalitat), així com als consellers de la ciutat de Barcelona, posseïdors dels altres dos principals dipòsits documentals del país. Els estaments pretenien avalar jurídicament la seva postura en una topada amb el monarca arran de la conveniència o no de la participació als debats dels oficials reials⁸. No fou una demanda només puntual. Algunes dècades més tard, Felip III recompensà els serveis arxivístics prestats durant la Cort general de 1599 per Miquel Joan Amat (arxiver del Reial Arxiu de Barcelona entre 1594 i 1615) amb la notable quantitat de 500 ducats⁹.

De fet, la celebració de la Cort comportava importants trameses de llibres i escriptures des dels tres dipòsits esmentats (els arxius Reial, del Consell de Cent de Barcelona i, sobretot, de la Diputació del General) fins al lloc de reunió, normalment la vila aragonesa de Montsó. A l'inici de les sessions de la Cort general de 1585, per exemple, els diputats hi van fer arribar fins a 36 llibres originals i còpies de processos familiars dels braços corresponents a corts antigues, des de la convocatòria de 1512 a l'anterior de 1563-1564. Tota la documentació era custodiada pel notari del braç eclesiàstic i portada al lloc de reunió de cada estament i de les comissions reduïdes que conformaven la Cort general pels respectius notaris. La necessitat d'un permanent servei documental als debats era patent: els estaments reclamaren als diputats el lliurament dels memorials de greuges recopilats amb motiu de les darreres ambaixades trameses al rei (on eren exposats els greuges de la terra), la documentació comptable que acreditava l'actuació fiscal de la Diputació, els esborranys de la Compilació constitucional en què es treballava des de feia dècades "*y altres escriptures necessàries per als negocis se han offerts al General de las últimas Corts ensà, per a què puguen servir per a informació de la Cort*"¹⁰. Després, al llarg de les sessions, noves peticions generaven successives consultes d'arxiu: es pagà a diversos nota-

ris i escrivans " *per sercar en los libros de deliberations del any 1548 fins ara totes les noves creations de officis fora Barcelona, salaris y emolumentos de aquells y fer-ne memorialis, y per altres scriptures devall scrites per trametre als tres staments*"¹¹. L'operativa documental a les veïnes corts aragoneses era gairebé idèntica: l'arxiver de la Diputació del General organitzà l'estiu de 1585, a petició dels braços, la tramesa a Montsó de 28 llibres de registres dels anomenats *Actes comuns* de la Diputació, relatius al període 1504-1579¹²: sabem que el transport exigí la construcció d'un arcó reforçat, així com l'escorta de la Guàrdia del Regne¹³.

Al cap i a la fi, de la utilitat política dels arxius durant la celebració de la Cort no només n'eren conscients els braços; també el monarca en féu manifestació: a punt de cloure la convocatòria de 1585, per exemple, Felip II s'adreçà a l'abat de Poblet manifestant-li la conveniència que de l'arxiu monacal, " *con toda brevedad y secreto [...] se saquen en forma provante los processos, escripturas y actos que para ello están ya señalados [...] y de manera que hagan fe en juyzio*"¹⁴. I és que, en el curs d'unes corts cada vegada més infreqüents, el paper de la memòria escrita havia d'anar guanyant pes. Rei i regne, ben conscients, havien anat assegurant la conservació de la documentació produïda per la institució a través d'un llarg procés legislatiu. Al veí Regne d'Aragó, la Cort de 1427 havia creat l'Arxiu Reial com a dipòsit natural per a la conservació dels processos, i la de 1442 establí que el notari de Cort lliuraria còpies del seu procés als diputats, al Justícia del Regne i a l'Arxiu Reial de Barcelona¹⁵. A Catalunya, no fou fins a la Cort de 1510 quan s'establí que els processos familiars, on es recollien en forma de dietari els actes dels braços i els principals documents de la Cort, fossin conservats als arxius de l'arquebisbe de Tarragona (braç eclesiàstic), de la ciutat de Barcelona (reial) i de la Diputació del General (militar)¹⁶.

Durant la reunió de 1519-1520, els estaments ordenaren al consistori de diputats i oïdors de la Generalitat, l'equip de govern de la institució, que executés la concentració dels processos als arxius esmentats; trenta anys més tard, calgué refermar la mateixa disposició, encara inaplicada¹⁷. Es disposà, a més, que la Diputació exigiria en endavant als notaris dels braços el lliurament de còpies o trasllats autèntics dels processos durant l'any següent a la celebració. Conservats a l'arxiu del regent els comptes, els diputats o els braços els podrien reclamar quan els necessitessin: fou la decisió d'elaborar aquells trasllats de processos familiars antics allò que ha permès que arribés fins als nostres dies bona part de la documentació de la Cort general¹⁸. A més, sabem que el procés comú elaborat per la cancelleria reial durant la Cort, així com els textos constitucionals aprovats, eren lliurats també a l'arxiu de la Generalitat: en cloure's la Cort de 1563-1564, el lloctinent de protonotari reial hi lliurà, en nom del titular, Jeroni Climent, les Constitucions, els capítols i les actes de Cort " *scrites en pergami y closes per dit prothonotari y sagellades ab sagell de plom de sa magestat*", així com l'ano-

menat procés comú o del protonotari "*scrit en paper, ab cubertes de pregamí, ab бага y botó*"¹⁹.

Una cort general bescantada pels Àustries, però, tendí a deixar el lloc protagonista a les institucions que donaven vida al dia a dia del govern de la terra. Aquelles que mantenien una estricta dependència jeràrquica del rei van viure un procés d'enfortiment al llarg del segle XVI, confirmat durant el regnat de Felip II. Pocs exemples com el projecte de creació d'un arxiu de la Capitania general de Catalunya (indici punyent de l'increment progressiu de la presència militar en un país de frontera i de rereguarda) manifesten el paper dels arxius en el disseny d'una política d'expansió jurisdiccional. El recollim d'una comunicació de García de Velasco, secretari experimentat "*en los negocios de aquella provincia*", adreçada el 1572 al Consell de Guerra de la Monarquia hispànica. Responia a l'encàrrec rebut del secretari, Gabriel de Zayas, de part del mateix monarca, perquè posés per escrit "*lo que me paresçiese que sería bien advertir para mejorar el gobierno de Cataluña*". A més de repassar al detall l'estat de l'armament i les fortificacions del país, García de Velasco presentà un plec de propostes per al redreçament de la hisenda reial a Catalunya i exposà els mitjans que caldria emprar-hi. És dins aquell on avaluà les necessitats de gestió documental de la Capitania general:

*"La mayor parte de los casos de que puede conosçer el capitán general en Cataluña se han introduzido por exemplares del exerciçio que hazían los reyes de Aragón y condes de Barcelona en las cosas de guerra. Considerando esto y entendiéndose que por mala guarda y custodia de los ministros de los capitanes generales se han perdido muchos processos y auctos de que se pudiera sacar según está entendido, con que poder ampliar más la jurisdicción, dexó el príncipe de Mérito [1564-1571] ordenado se archivassen todos los processos, libros y scripturas que se hallasen, dexando en poder de los ministros y oficiales los libros de cuentas corrientes y los processos comenzados que se siguiessen"*²⁰.

Si l'organització militar era una prioritat per a la Corona, l'alta justícia fou una altra preocupació notable del rei i de la terra. El regnat de Felip II constituí un moment clau en l'organització de les audiències territorials als diferents regnes de la Corona d'Aragó: constituïen el veritable centre del poder reial al territori, permanent més enllà de la temporalitat de la lloctinència. A Catalunya, els fons de l'Audiència van rebre una cura molt particular: si bé la Cort de 1503 havia creat un arxiu "*per proveir a la custòdia dels processos*" i la de 1547 l'ubicà a l'anomenada Sala gran del Palau reial vell, no fou sinó dècades més tard quan el dipòsit fou dotat d'una organització formal²¹. Durant la Cort de 1585, els braços proposaren, per assegurar la conservació dels processos civils i criminals, la conveniència de construir un nou arxiu. El rei es limità a assentir-hi insistint en el fet que el nomenament de l'arxiver restaria a mans

seves²². En efecte, sabem que, pel maig de 1586, la Diputació del General ordenà al guarda del Palau reial nou que lliurés la clau de l'estança novament dreçada sobre les sales de l'Audiència a Jaume Pellicer, escrivà de manament i nou arxiver nomenat pel virrei²³.

En definitiva, l'arxiu esdevingué un *arsenal d'autoritat*²⁴ vital per a unes institucions avesades a plantejar el debat polític en termes de pugna per l'espai jurisdiccional. Per això, llurs assessors jurídics foren els primers clients dels renovats dipòsits documentals. En el curs de la visita de 1587 (el procés d'enquesta endegat contra els diputats i els oïdors cessants i els seus oficials auxiliars en acabar el seu trienni de govern), misser Pere Calvó, un dels enquestats, declarà com una part fonamental de la seva tasca al servei de la Generalitat prendre "*molts treballs regirant lo arxiu de la Deputatió, y cercant molts exemplars, y per so estigué molts dies, que tot lo après dinar, après de la hora de consistori fins a les vuyt hores o nou de la nit, y al mig del yvern, y tots los dies de festes, estave cercant en dit arxiu les coses que convenien per la utilitat y conservatió de la jurisdicció y drets del General*". Com a la Cort, la recerca de precedents jurídics per avalar actuacions de les institucions es convertí en una prioritat: al final de 1586 podem veure la Diputació fent pagament a escrivans per una escriptura que "*de die y de nit han fet de diversos exemplars faents en favor del General sobre la contentió que és entre la Audiència reyal y los senyors deputats*"²⁵.

En el cas de les institucions de la terra, els exemples d'utilitat política dels arxius són aclaparadors. La tardor de 1572, quan la Generalitat plantejà la batussa legal contra la butlla papal de l'excusat, que obligava els senyors catalans a lliurar a la monarquia una sucosa part dels delmes que cobraven lliurement, els arxius es convertiren en escenari clau del combat. Després d'esmerçar moltes hores de recerca a l'Arxiu Reial de Barcelona, la institució s'adreçà als abats de Poblet i Santes Creus per demanar-los "*si en lo archiu de aqueix monastir se trobarien algunes concessions, vendes ho donacions fetes per alguns reys de França o comptes de Barcelona en aqueixa casa de algunes dècimes*". La missiva feia de carta de presentació del jurista misser Miquel Tamarit, perquè "*pugue regonèixer lo archiu de aqueyx monastir*": tots els documents recollits serien comunicats als ambaixadors enviats a la cúria romana, amb l'objectiu de donar suport a les seves gestions²⁶.

"Se'n speren seguir molts inconvenients a la cosa pública". L'organització dels arxius moderns, una exigència administrativa

Les relacions de competència institucional portaren a una lluita per la fixació d'una memòria jurídica i històrica afí als propis interessos. A l'e-

fecte s'exploraren diverses vies: en primer lloc, l'edició de reculls legislatius, generals, com ara la segona Compilació de les constitucions catalanes (1588 - 1589), o limitats a àmbits concrets, com ara l'eclesiàstic, amb la publicació de la primera recopilació i noves edicions actualitzades de les Constitucions provincials de la Tarraconense (1557, 1586 i 1593)²⁷. Es donà cert impuls a la polèmica publicació de les decisions de la Reial Audiència, pas essencial en l'afermament de la seguretat jurídica. S'engegaren també molts intents a nivell municipal, de la Reial Audiència o de la Diputació del General, d'estudiar els mecanismes administratius que facilitessin una millor gestió de la informació sobre les deliberacions preses i els privilegis rebuts: entre els instruments que ens han pervingut sota la denominació d'*antics repertoris* de la Generalitat disposem, per exemple, d'una compilació dels capítols i dels actes de Cort relatius a la institució aprovats entre 1359 i 1533, obra elaborada durant la segona meitat del Cinc-cents per l'ajudant de l'escrivania major i notari Pere Pau Vidal²⁸. Política i administració, doncs, es mostraven com a elements indistriablement lligats.

No hi ha dubte que una certa organització dels arxius institucionals és tan antiga com la mateixa història de les corporacions productores de la documentació²⁹. Ara bé, en el curs de la baixa edat mitjana i al llarg dels segles moderns, els arxius consolidaren llur paper d'òrgans administratius, la raó principal d'ésser dels quals era garantir la fe pública i l'autenticitat dels fons custodiats³⁰. A partir del segle XVI, la complexitat de les relacions entre les diverses institucions i llur pròpia organització interna va reclamar continus redreçaments, derivats del creixement de l'especialització i de l'augment "descomunal" del volum de la documentació a gestionar³¹. Els arxius moderns assumiren una part del paper de les antigues cancelleries, sobretot, en el control, el tractament i l'administració dels documents. Fou amb aquestes funcions que es crearen els arxius centrals de la monarquia com a entitats administratives independents de les respectives cancelleries a Castella (1540-1545), França (1568), Florència (1569), Anglaterra (1578), els Estats Pontificis (1611) o Suècia (1618)³².

Aquesta revolució en l'esfera de les institucions del rei tingué el seu paral·lel en totes les altres que participaven del sistema polític. En l'àmbit dels arxius municipals ha estat descrit com el progressiu augment del volum dels fons va exigir, a partir del Cinc-cents, reorganitzacions, noves instal·lacions i afany descriptius, fent un camí no sempre ferm d'endreçament i desendreçament³³. Aquests esforços es presentaven com una obligació urgent de bona administració: el "*redreç i reforma*" de l'escrivania del Consell de Barcelona, aprovat pel Consell de Cent la tardor de 1564, es referí a la necessitat d'organitzar i descriure els fons documentals dels arxius de la Casa de la ciutat com una tasca "*que si promptament nos proveheix, se'n speren seguir molts inconvenients a la cosa pública e als particulars de la present ciutat*". Alguns anys més tard, un nou intent fou justificat pels consellers "*desitjants molt que les*

*scriptures de la scrivania maior sien recondides y posades en aquella, ab aquell orde y forma quals star deuen, per lo que molt importa a dita ciutat stiguen ben custodides y ab inventari après continuades*³⁴.

Les institucions requerien arxius ben organitzats per atendre les necessitats de la seva dinàmica de treball i les demandes d'informació d'altres instàncies. Pel juny de 1577, per exemple, el consistori de la Generalitat pagà 25 lliures al regent dels comptes i al racional pels treballs duts a terme " *per cercar en los archius de la present Casa los libres dels comptes del servey de les Corts del any MDXIII, en los quals se ha trobat clarament ésser estat pagat cent milia ducats, que per part de sa magestat se pretenia estos dies proppassats ésser deguts*"³⁵. La gestió d'aquestes necessitats internes i externes havia de fer front a la complexitat de les fonts documentals. En l'àmbit de la documentació notarial, per exemple, s'accentuà l'especialització dels instruments encetada en el curs de la baixa edat mitjana, especialment en tot allò que feia referència a la de tipus mercantil (coneixements d'embarcament, comandes comercials, contractes de societats mercantils, lletres de canvi o assegurances). Les reformes introduïdes pel Concili de Trento foren també claus en la formació dels fons de registres sacramentals dels arxius parroquials i augmentaren les sèries documentals a les cùries diocesanes, com ara les creades poc temps després i conservades a l'Arxiu Diocesà de Barcelona: "Expedients matrimonials" (1571), *Acta Sinodalia* (1571), *Registra Dotaliarum* (1573), "Concursos per a la provisió de rectors" (1575) i "Expedients i informacions" (1580)³⁶.

Un repàs només sintètic a les tasques assignades als principals oficials de l'escrivania major i el racional de la ciutat de Barcelona permet copsar l'alçada del repte documental al qual s'enfrontaven aleshores els notaris i els mercaders productors de la documentació i els arxivers encarregats de tractar-la. Les descriu en detall, la tardor de 1588, un " *creiximoni*" o augment salarial aprovat pel Consell de Cent³⁷. Com a indicatiu de la creixent complexitat de la gestió documental, la disposició exposava com, per primera vegada, l'escrivà major, fruit de l'augment de les seves tasques, " *li és stat forçat plegar sa scrivania y ocupar-se tot en los negocis y affers de dit son offici*"³⁸.

ESCRIVÀ MAJOR: Jeroni Antic Canyelles, notari públic (augment salarial de 200 a 350 lliures anuals)

- Llibre de deliberacions i conclusions del Consell
- Manual on es continuen els actes de la ciutat
- Llibre dit dels forments (control dels " *contractes i coses resultants de forments*")
- Llibre de les imposicions o contractes d'arrendaments de la ciutat
- Llibre on es continuen totes les lletres de canvi
- Llibre de notes de les actes que cal treure en forma
- Llibre de rúbrica de les deliberacions i les ordinacions més importants

RACIONAL: Dalmau Ros, mercader (de 140 a 240 lliures)

- Comprovar, sumar i cloure tots els llibres dels drets que no són arrendats
- Comprovar les cloendes anteriors amb l'ajudant del racional
- Fiscalitzar els comptes de la Taula de Canvi, de l'escrivà de les obres públiques de la ciutat, del clavari, dels cònsols de Llotja, dels jutges d'apel·lacions, del mostassaf, de la Vuitena dels forments i del palloler
- Fiscalitzar els censals lluits pel clavari

ESCRIVÀ JURAT DEL CONSELL: Jaume Encontra, notari públic (de 100 a 240 lliures)

- Fer i ordenar totes les cauteles i les èpoques de tots els pagaments que es fan

ESCRIVÀ JURAT DEL CONSELL: Francesc Gamis, notari públic (de 100 a 240 lliures)

- Gestionar tota la documentació relativa als censals

ESCRIVÀ DE REGISTRE: Nicolau Lentisclà, notari (de 35 a 70 lliures)

- Registrar tota la correspondència, les crides i les ordinacions de la ciutat
- Registrar totes les provisions reials, de lloctinents i veguers

ESCRIVÀ DEL RACIONAL: Francesc Vilar, notari (de 100 a 150 lliures)

- Dietari, llibre de cerimònies i llibre del correu
- Comprovar els llibres dels credencers del vi i de franqueses dels eclesiàstics
- Igualar el llibre *Pach qui deu a la ciutat*
- Igualar amb el tauler mercader el llibre major de la Taula de Canvi
- Igualar amb els arxiviers de la Taula de Canvi el llibre *Pach qui deu a la Taula*
- Expedir i donar fe de les escriptures del racional

AJUDANT DEL RACIONAL MERCADER: Bernat Monyó, mercader (de 70 a 150 lliures)

- Llibres ordinari i extraordinari dels emoluments rebuts per drets i arrendaments
- Manual ordinari i extraordinari de despeses de la ciutat
- Llibre *Pach qui deu a la ciutat* (compte de deutors)

AJUDANT DE L'ESCRIVÀ DEL RACIONAL: Pere Ferrer, notari (de 50 a 70 lliures)

- Càrrec de sol·licitar que els deutes siguin pagats

Dins aquell marc de complexitat, els responsables dels arxius començaven a participar del procés de producció documental de les escriptories. El cas dels arxivers de la Taula de Canvi de Barcelona és il·lustratiu: no es limitaven a la custòdia i a la conservació dels llibres tancats i a l'expedició de certificacions de comptes, sinó que assumiren l'auditoria interna dels llibres de comptabilitat, element clau de gestió³⁹. El *Redreç de la administració de la Taula de la ciutat y deutes de aquella* (inclòs en la reforma del govern ciutadà de 1553) establí que els arxivers farien portar a la Casa de la ciutat tota la documentació comptable i que, a partir d'aleshores, dins el mateix any en què els arxivers rebessin els llibres dits "*corribles*", haurien de comprovar-los amb els manuals. Per la seva banda, els administradors de la Taula comprovarien la tasca dels arxivers i n'informarien els consellers, moment fins al qual no cobrarien els seus emoluments⁴⁰.

Dècades més tard, les *Ordinacions per al redreç de la Taula de Canvi de Barcelona* (1592) refermen la percepció d'una creixent complexitat en la feina dels arxivers. Consoliden la idea que el procés d'arxivatge era decisiu per a una bona administració: "*lo ben comprovar a la Taula y après ben archivar en lo archiu és gran remey per trobar dits errors*" habituals en la gestió comptable. Els arxivers de la Taula haurien d'ocupar-se de tancar els comptes fets pels oficials, perquè "*en quiscuna partida, també hagen de fer al archivar altra virguleta mayoreta sobre los sous, perquè puga conèixer clarament si totes las partidas se troben comprovadas*". Haurien d'"*archivar*" en nou mesos els llibres rebuts del bienni precedent; durant els següents nou mesos, verificarien les restes i les partides d'aquells, refarien les sumes "*y si en quiscun comte de dits llibres, axí en dèbit com en crèdit y haurà alguna partida no comprovada que fos en dits llibres y no en manual*". Després, farien el seu propi balanç i el contrastarien amb el dels oficials de la Taula: en cas de discrepància, caldria tornar sobre les operacions comptables fins a localitzar l'error (mentre no el trobessin, els arxivers cobrarien la meitat del seu salari).

Encara a partir de la creació del Banc de Barcelona (1609), establiment públic de dipòsit i gir creat amb l'objectiu de posar fi a la desigual competència entre la Taula de Canvi i els bancs privats, els arxivers d'aquella van veure augmentades llurs comeses. Després de mesos de feina ingent, pel febrer de 1612, protestaren als consellers pel fet que a la fi de cada any havien d'ingressar els llibres del nou Banc a l'arxiu de la Taula de Canvi "*a la qual cosa no y tenen obligació, de hont sostenen y supporten molt més treball del que no tenen en la comprovació dels llibres de dita Taula*". A més, posaren de relleu la importància de la seva tasca, que creien capaç d'influir en el rudimentari disseny de la gestió documental de la institució:

*"y se ha vist que han trobades en la dita comprovació alguns errors, fent de aquelles un llibre particular, y aserca de açó han donat alguns advertiments per la bona administració y direcció del dit Banch"*⁴¹.

Fet i fet, l'administració de canvis, rendes i impostos en una societat econòmicament activa provocà una notable proliferació de feines als arxivers. El redreçament de la Diputació, aprovat a la Cort de 1519-1520, fixà, "*perquè los comptes van molt confusos*", que l'escrivà encarregat de l'arxiu i el seu ajudant elaboressin un llibre anual, anomenat *Llibre de vâlues*, dipositat a la cambra dels comptes, amb els còmputos de cada taula i de cada terça dels drets o dels impostos principals recaptats per la institució: al revers d'una pàgina s'anotarien les vâlues de les taules o els impostos que calia cobrar i a l'anvers de la pàgina següent els pagaments efectivament rebuts⁴². La gestió dels impostos obligà la Generalitat a clarificar la legislació fiscal aplicable, amb l'objectiu d'assegurar-ne la coherència i facilitar-ne l'ús: l'escrivà major, Lluís Rufet, treballà durant un any i mig, fins a la primavera de 1577, fent consulta constant a l'arxiu de la Casa, "*havent trobat lo volum dels capítols de Cort sobre los drets y cosas del General que se acostumen de estampar, estar ab molt dolent orde y sens probatió y correctió, y també sens repertori*". El consistori ordenà a Rufet redactar-lo, després "*que los dits capítols comprovàs y corregís de nou ab lurs originals auctèntics, recondits en lo archiu de la scrivania maior*"⁴³. Comptat i debatut, l'acció dels arxivers en la gestió documental i l'aplicació administrativa dels seus treballs començaven a mesurar-se també en termes de rendibilitat econòmica: l'estiu de 1623, l'arxiver-mercader Bernat Corts mostrà als consellers com les seves diligències de tancament de comptes a la Taula de Canvi i el Banc de Barcelona havien "*donat de ganància a la ciutat més de milia lliures*"⁴⁴.

L'anàlisi de la gestió del patrimoni reial a la Corona d'Aragó ens ofereix exemples paral·lels de les exigències que portaren a l'endreçament dels arxius. Les instruccions lliurades per la reina Joana a Diego Hurtado de Mendoza, comte de Mèlito i lloctinent d'Aragó el 1554, l'esperonaren a fer posar en un armari especial "*las scripturas que tocaren al fisco de su magestad y algunas copias de processos y sentencias que se huvieren dado y se dieren de aquí adelante a favor de su magestad, de manera que estén allí todas juntas y guardadas como se requiere para la conservación de la preeminencia y jurisdicción de su magestad*"⁴⁵. Pocs anys abans, el 1548, arran d'una inspecció general, es lamentava al Regne de València el fet que molts papers que acreditaven la vigència de béns a mans del reial patrimoni eren sense custòdia i es perdien sovint. Es disposà que es recuperés la documentació dispersa i s'ordenés en forma d'arxiu, mesura que anà acompanyada del nomenament d'un arxiver de la Batllia general, càrrec acumulat el 1556 al de procurador patrimonial⁴⁶. A Catalunya, no manquen mostres de la necessitat de disposar d'arxius ben organitzats per a atendre l'administració del reial patrimoni: el colèric lloctinent Manrique de Lara y Girón (1586-1590), per exemple, ordenà exhaustives recerques als fons de la Procuració reial dels Comtats, davant la demanda dels habitants de Ceret, decidits a portar a terme les accions legals necessàries per reintegrar la vila al domi-

ni reial⁴⁷; com a resultat de l'ordre virregnal es conserva avui un memorial elaborat a l'efecte on es recullen tots els actes existents sobre el lloc de Ceret i les seves alienacions després de 1271⁴⁸.

Per les mateixes dates, les pugnes feudals portaran senyors i vassalls a prendre cura dels arxius on uns i altres puen els seus drets; els primers, per assegurar-se la subjecció i el control dels súbdits; els segons, per no veure augmentades rendes i pagaments⁴⁹. Encara avui són nombroses les relacions i els inventaris de documents procedents d'arxius patrimonials de les grans cases nobiliàries⁵⁰. El pròleg del registre de l'arxiu de la Cartoixa de Montalegre (1564) testimonia aquesta funció patrimonial: "*com a cosa essencial para la conservació de la casa, y no se hage perdre nenguna cosa per ignorar lo que nos tres pares passats, ab molta sollicitut y treball nos han adquirit u donat*"⁵¹.

El 1576, foren els homes de Sitges, en procés d'alliberament del domini baronial del Capítol barceloní, els qui s'ocuparen de la documentació que, conservada a la parròquia o a la Casa del Comú de la vila, acreditava els seus drets i privilegis⁵². A mitjan segle, l'activitat del notari Pere Tragó, arxiver del Capítol de la Seu d'Urgell, il·lustra la connexió entre defensa del patrimoni i necessitat de dur a terme tasques arxivístiques de descripció. Abans d'emprendre la capbreu general del patrimoni del Capítol, van caldre dues feines preparatòries: un inventari (*l'Uterus*), amb un índex general de tots els pobles esmentats a les escriptures de l'arxiu per orde alfabètic, i un catàleg, que conté un breu extracte de cadascun dels instruments de l'arxiu capitular⁵³.

Finalment, també l'administració dels patrimonis privats donà lloc a arxius particulars o "quotidians"⁵⁴ importants, que avui podem conèixer a través dels inventaris notariais *post mortem*. Més enllà dels riquíssims arxius de masos, objecte de justa atenció, abordarem alguns exemples més propers al món institucional. És el cas de la documentació trobada a casa del cavaller i doctor en drets Esteve Navés, traspassat a Barcelona al principi de 1562. Als farcits estudis de la planta baixa, era posseïdor d'una rica biblioteca jurídica i d'obres de medicina i farmacopea. La documentació que acreditava el seu patrimoni, però, l'acumulava al rebost, juntament amb "*un tros de banya de alicorn*" i 150 pedres de diversos colors "*que no són fines*". El notari autor de l'inventari anotà l'existència d'un llibre de dates i rebudes en el qual, entre les operacions econòmiques, destacà la compra de diversos censals i la formació d'una "*nova companyia del coral*". A més, l'arxiu de misser Navés descrivia la seva carrera jurídica i la seva promoció social: un acurat inventari d'escriptures enumerava els pergamins que acreditaven els censals i les compres fetes, entre elles diverses peces de terra als voltants de Barcelona, així com els privilegis militar i de doctorat⁵⁵.

Quaranta anys més tard, pel gener de 1608, en morir el jutge de l'Audiència reial misser Josep Benach, el seu inventari reflectí, a més de la seva passió per la pintura, la cartografia i l'esport (posseïa "*una raqueta de iugar a pilota de vent*"), un arxiu notable, amb un inventari d'una trentena de pergamins, inclosa "*una capseta rodona*" on es conservava el privilegi d'infançó "*concedit per lo rey Ramiro a Pere Benach y Ramon Benach, la data del qual és a 3 de febrer de la era de 1125, en lo castell de Benavarre*". A l'inventari d'un altre jutge reial, misser Francesc Ubach, mort la primavera de 1603, la seva vídua presentà sobretot el seu arxiu personal, petjada documental d'una llarga carrera jurídica al servei de la monarquia, des de la "*carta de batxillerat de dit quòndam mon marit feta en Lleyda a 25 de janer 1563*" fins als privilegis de jutge de reclams pel comte d'Aitona (1580), de cavaller i conservador dels alcaldes de la ceca de Barcelona (1581), de jutge de cort del Reial Consell (1586) i de doctor de la tercera sala de la Reial Audiència de Catalunya (1589 i 1599)⁵⁶.

"És necessari deputar persones hàbils e sufficientes". Les comissions com a instrument per al redreçament dels arxius

Les urgències polítiques i administratives vistes fins aquí van impulsar accions concretes de redreçament arxivístic: com afirmaren els diputats i oïdors de la Generalitat (1573), per "*la bona conservació, orde y administració de dits actes y scriptures per al bé y útil del General, y de tots los dits Principat y Comtats, y particulars de aquell*"⁵⁷. L'estratègia d'aquestes intervencions fou encomanada a comissions d'experts, com ara en el cas del Capítol de l'església de Barcelona, l'abril de 1581, quan es constituí un equip de treball amb l'encàrrec de dirigir el redreçament de l'arxiu capitular⁵⁸. Als arxius de les institucions catalanes, el segle XVI fou, tal i com ha estat conceptuat en el cas concret tortosí, un segle de noves "*apostes organitzatives*"⁵⁹; en especial, les darreres dècades vénen farcides d'iniciatives arreu del país i, en general, de la Corona d'Aragó. Així, durant la tardor de 1585 —tot i que la institució havia madurat molt abans— quan es constituí formalment l'Arxiu de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, pensat com "*un arxiu gran, ahont stiguessen recòndits y guardats tots los actes, llibres y altres scriptures de l'universitat*": durant els mesos posteriors, una comissió redactà la normativa de funcionament del "*negoci d'arxiu*" i del "*offici d'arxiver*"⁶⁰.

La voluntat de redreçament dels arxius anà del tot lligada a l'evolució organitzativa de les oficines; per això, les disposicions que permeten conèixer els detalls del disseny de la gestió documental, l'organització

dels arxius i la feina dels arxivers es troben dins les normatives internes d'actuació, les ordinacions i els redreçaments consagrats a regular el treball de les escriptories i del racional. També, en els "*creiximonis de salaris*", on es justifiquen els augments salarials a base d'una detallada exposició de les comeses de cadascun dels oficials beneficiats⁶¹. L'específic redreçament de l'escripcia del Consell de la ciutat de Barcelona, aprovat la tardor de 1564, fou encomanat a una comissió d'experts, "*persones hàbils e sufficients y a les quals dites scriptures, per la importàntia de aquelles, se dègan e púgan comunicar, y dites scriptures fetes y apunctades, recondir ab degut orde en armaris*". El gener de 1565, el Consell de Cent disposà que en el redreçament de la documentació de l'escripcia treballarien vuit persones, dues de cadascun dels estaments ciutadans, les quals, colze amb colze amb els consellers i les quatre o comissions encarregades dels afers del racional, de l'escripcia major i de la Taula de Canvi (els tres dipòsits d'arxiu principals de la Casa de la ciutat), "*veien, miren, apunten y ordenen lo fahedor*". Mesos més tard, la comissió rebé el dictamen d'experts competents en l'anàlisi de les tipologies documentals produïdes per la maquinària de govern municipal: dos notaris van "*veure, regonèxer y apuntrar*" proposades per a les escriptures de l'escripcia major, i un mercader i un notari valoraren les "*scriptures del racional*". Se'ls encarregà la redacció d'un "*bon memorial*" per lliurar al ple del Consell de Cent. Finalment, els treballs d'aquesta Vuitena del redreçament de l'escripcia (activa fins al 1567) desembocaren, almenys, en una millora de la ubicació dels fons⁶².

El 1573, els consellers barcelonins donaren un nou impuls a l'ordenació i la descripció dels fons de l'escripcia major. A més de l'aportació de professionals externs, van recórrer a aquells funcionaris que, fruit de les seves comeses habituals, gaudien d'un millor coneixement dels fons documentals: designaren un nou equip eminentment jurídic, jutjant que misser Miquel Sarrovira, un dels advocats ordinaris de la ciutat, misser Miquel Tamarit, advocat extraordinari, i Miquel Joan Cellers, notari i escrivà del Consell, "*són molt al cap del orde han de star aquelles, y també lo quant importa que tinguen particular notícia de totes les dites scriptures, ordinacions, del-liberacions, actes y privilegis de dita Casa*"⁶³. Un any abans, l'octubre de 1572, també la Generalitat confià en un equip format per Lluís Rufet, notari barceloní i procurador fiscal del General, Joan Ferrer i Francesc Cavaller, notaris de la capital i ajudants de l'escripcia major, juntament amb el racional i arxiver titular, una primera feina d'ordenació física i elaboració d'un llibre-guia que facilités la localització de les unitats documentals, amb l'objectiu de fer un ús molt més àgil dels fons de l'arxiu⁶⁴.

Més enllà de la planificació de millores en l'administració dels arxius, els redreçaments foren molt sovint l'únic remei davant de veritables col·lapses documentals. Així, es constituïren comissions de treball en aquells casos, com ara a Vic (1619), en què el desordre dels fons

començava a generar problemes greus de gestió (*"perquè les rendes de les administracions, axí de l'hospital, com demás que té la present ciutat, se van perdent de cadaldia, y tot per no estar los actes de aquelles en la forma que és rahó"*): el Consell vigatà comissionà els notaris Joan Vinyes i Joan Codina amb poders per *"poder-se asumir hu o dos personas per ajudar-los en lo dit exercici"*⁶⁵. En altres casos, l'acumulació d'enormes volums de documentació pendent d'arxivatge portà al nomenament d'experts capaços de tractar-la de forma immediata, desviant-la dels circuits documentals habituals regits pels arxivers de plantilla. El redreçament de la Taula de Canvi de 1553, per exemple, disposà la comprovació i l'arxivatge de molts llibres acumulats pendents de cloure en el termini d'un any; posà de relleu el fet que restaven pendents d'arxivatge els llibres relatius als períodes 1511-1516, 1521-1524 i 1526-1529, i que en el cas dels anys 1517-1520 mancaven els memorials de comprovació. A més, faltava per comprovar i arxivar la documentació generada durant vuit biennis (1535-1550): per dur a terme les feines de comprovació i arxivatge foren contractats fins a disset mercaders, tants com biennis pendents de tancament. I reprenent la mateixa problemàtica, les *Ordinacions per al redreç de la Taula de Canvi* de 1592 volgueren no només dissenyar el paper dels arxivers en la gestió documental, sinó també assegurar l'arxivatge dels llibres antics, convertit en un autèntic desgavell, tot i les disposicions de mitjan segle: els relatius als biennis entre 1575-1582 eren plens d'errors comptables i per aquest motiu es designaren novament vuit mercaders *"hàbils en negoci, compte y scriptura per archivar de dos en dos un bienni"* en el termini d'un any⁶⁶.

"Archivario archivi publici". L'extracció professional i les funcions dels arxivers

La funció històrica de l'arxiver era sobretot utilitària i no fou fins al segle XVIII quan, com a resultat del progrés del mètode de crítica documental, començà a aparèixer com a auxiliar de les ciències històriques⁶⁷. Per als segles moderns, ha estat remarcada la identificació entre els oficis de notari i arxiver, producte de les *"identitats tècniques i similitud de funcions"*⁶⁸. Els notaris jugaren un paper clau en la gestió dels arxius catalans com a dipòsits de la fe pública: encarregats de validar com a fedataris la redacció d'actes i deliberacions a les escriptories institucionals, eren els primers experts en gestió documental; assumiren l'expedició de l'instrument en forma pública, de certificacions i de còpies o trasllats; més enllà de la redacció del document, eren avesats en la funció de conservar de forma ordenada i de localitzar àgilment la documentació. En el revers negatiu, notaris i escriptors recolliren també bona part de les crítiques a les deficiències de l'administració⁶⁹. A les institucions on es creà l'ofici estable d'arxiver, llurs titulars respongueren gai-

rebé sempre a la condició de notari; no només a les institucions laiques i eclesiàstiques, sinó també als arxius nobiliaris, com ara en el cas del comtal d'Empúries, regentat el 1530 pel notari públic Antic Andreu i el 1568-1569, com a "arxiver general" dels estats del duc de Cardona, per Joan Salanova, notari públic⁷⁰. De fet, els notaris eren encara només subsidiàriament arxivers i tan sols els titulars de l'Arxiu Reial de Barcelona, el primer dels dipòsits documentals, assumiren en plenitud aquesta condició⁷¹.

Poques institucions confiaren en homes allunyats de la notaria. Les eclesiàstiques encarregaren sovint a algun dels seus membres les tasques de gestió, control i descripció de l'arxiu: és el cas dels dipòsits documentals de les catedrals catalanes. A Vic, el primer arxiver del Capítol conegut fou el canonge Bernat Codolosa (1569): els nomenaments posteriors van recaure en canonges i el 1623 esdevingué un ofici anual capitular⁷²; el Capítol ildrenc, en canvi, designà com a "*archivario archivi publici dicte ecclesie*" Pere Llaurador, prevere beneficiat (1564), i Francesc Arcalís, prevere d'Alguaire (1581)⁷³. Tanmateix, els capítols també eren conscients dels requeriments professionals de la tasca d'arxiver: el barceloní contractà el 1591 els serveis de Sebastià Roger, escrivà de Ripoll, "*per ajuda dels senyors arxivers de la present yglesia*", obligant-lo a residir a l'arxiu dues hores matí i tarda⁷⁴. També l'arxiver de la Cartoixa de Montalegre, fra Joan Camps, no dubtà el 1564 a requerir la perícia del notari Gaspar Celitrons a l'hora de dur a terme l'organització i l'inventari de l'arxiu⁷⁵. Sense arribar a crear-ne comissions, algunes institucions confiaren l'endrec puntual de llurs arxius o certes tasques de gestió a professionals contractats a l'efecte: a Puigcerdà, el Consolat de la vila pactà amb mossèn Rafael Palau l'arranjament de l'arxiu (1592), amb el compromís de registrar i calendariar els actes i els privilegis pendents de tractament⁷⁶.

Més enllà dels notaris, els mercaders jugaren un paper important en aquelles institucions en què la naturalesa de la documentació així ho requeria. Fou el cas de la Diputació del General, on l'ofici d'arxiver anà associat a la figura del racional o escrivà dels oïdors de comptes. El 1572, se'l denominava "*rational y tenint les claus del archiu de la Casa de la Deputació*"⁷⁷. Es tractava d'un oficial procedent del món mercantil, atès que les seves principals funcions, refermades el 1512, eren les de dur els comptes individuals de les taules o les oficines locals i examinar els llibres dels col·lidors, els receptors i els sobrecollidors⁷⁸. L'homòloga Diputació del General d'Aragó, en canvi, disposà d'un ofici d'arxiver que el 1599 era a mans d'un "*infançón, archivero, secretario y escribano de la Dipputación*", a qui l'anomenat "*notario extracto*", principal responsable anual de l'escrivania de la institució, lliurava la documentació que no afectés els tràmits en curs, una vegada clos el seu període d'activitat⁷⁹.

Tanmateix, els diputats i els oïdors catalans es resistiren a deixar a mans del racional la gestió de tota la documentació, inclosa la de secre-

taria. A la darrerria de 1573, el consistori constatà que l'oficial controlava l'arxiu de la Casa, amb els llibres de comptes dels drets del General; reconeixia, però, que "*molta altra part de dits actes y scriptures és recondida en la scrivania maior*" i a l'armari anomenat de l'Ànima, a la Sala del consistori, "*les quals regeix lo scrivà major*". El consistori era de l'opinió que "*per estar los dits actes y scriptures axí dividides*" i per ésser regides en part pel racional, "*qui no és ni may és estat notari, y axí no és ni és estat pràctic de regir y administrar aquelles*", l'endreç de l'arxiu s'havia convertit en una necessitat urgent⁸⁰. El paper del racional en el control de la documentació de la Generalitat esdevindria un element polèmic. Anys a venir (1587), fou recriminat a l'escrivà major Lluís Rufet perquè ell, "*en lo trienni que Enric Agullana ere deputat [1572-1575], sabent que lo rational de la Casa de la Deputatió és archiver, li llevà les claus de dit archiu [y] processos familiars, privilegis y altres scriptures que en aquell havie, y les posà en los armaris de sa scrivania, fent-les sues, y usurpant lo dit offici de archiver*"⁸¹. Encara el 1599, el racional Antic Ribot de Palmerola portà a la Cort general la seva disputa amb l'escrivà major Rufet, exigint la ratificació de la seva exclusiva competència, d'acord amb les disposicions de l'anomenat *Llibre dels Quatre Senyals*, on es recollien les principals providències sobre el govern de la Generalitat⁸².

Fet i fet, la tendència a relligar ambdues figures era també present en institucions de l'àmbit local: el 1573, el Consell municipal de Vic creà un arxiver i l'associà al racional, l'oficial encarregat de les qüestions comptables⁸³. Anys abans, al final de 1567, segons un *Creximoni dels salaris dels oficials assalariats de la present ciutat de Barcelona*, existien dos oficis en nòmina del govern municipal barceloní amb funcions d'arxiver a la Taula de Canvi: un arxiver-notari, d'acord amb la tradició administrativa implantada a la resta d'institucions, però també un arxiver-mercader, atesa la funció eminentment econòmica del banc públic barceloní⁸⁴.

La primera funció de l'arxiver consistia a mantenir la custòdia de la documentació que li havia estat confiada. El text del jurament solemne de l'arxiver de l'Església de Lleida, realitzat davant el degà del Capítol ilerdenc (1581), incloïa una clàusula habitual que l'obligava a no permetre la sortida de documents originals sense prèvia llicència⁸⁵; el cerimonial del jurament dels arxivers del Consell municipal de Tortosa, fixat per les mateixes dates (1579) i celebrat en presència dels consellers, dels procuradors i dels altres alts càrrecs, establia el mateix compromís que "*no permetran ni consentiran que scriptura alguna se traga de dit archiu en son original*"⁸⁶. Pocs anys abans, el 1573, en especificar les tasques de l'arxiver de l'arxiu de la Procuració reial dels Comtats, fins aleshores un ofici repartit entre tres notaris amb comeses difícils de delimitar, Felip II ordenà "*que se encomendasse el cargo a una sola persona, y que esta fuesse de confiança y habilidad, para que recibiesse por inventario las dichas scripturas y las pusiesse con el orden que convienen que estén; y se encargue con buenas fianças de dar cuenta dellas siempre que le*

fuere pedida; con orden que ningún otro notario ni otra persona pueda entrar allí, sino estando él o vos presente, ni sacar scriptura alguna dél ni copia dellas sin vuestra licencia y mandamiento, como se haze y guarda en el nuestro Archivo Real de Barcelona"⁸⁷.

Entre llurs obligacions s'inclou també la de secret professional. De fet, el secretisme ha estat assenyalat com un dels trets característics no només de l'activitat dels arxivers, sinó de tota la gestió dels arxius moderns⁸⁸. Exemples als respecte no ens manquen en la documentació catalana. El redreçament arxivístic dut a terme a la Casa de la Diputació al final de 1573, per exemple, es derivà en part d'una queixa formal al respecte del mateix Felip II: el consistori reconegué que les escriptures eren "*de manera que fàcilment se poden veure*"; en especial, preocupà al monarca el fet que la còpia autèntica dels processos d'inspecció dels oficials reials era a l'abast de molts ulls, àvids no només de consultar-los, sinó fins i tot de fer-ne còpies. El transsumpte dels processos era lliurat i segellat pel visitador i era voluntat del rei plasmada en constitució que "*ha de estar guardada con muy grande secreto*". Felip II lamentà la manca de cura, com a "*grande inconveniente por lo que toca a la auctoridad y honrra de nuestros oficiales*"⁸⁹.

A Tortosa, els arxivers juraven tenir "*segret tot lo que faran y convindrà als drets de dita ciutat tenir secret*"⁹⁰. Qualsevol comunicació d'informació reservada requeria, doncs, l'obtenció de llicència: la tardor de 1614, per exemple, els consellers barcelonins concediren permís exprés als dos arxivers de la casa per testificar en una causa criminal davant la Reial Audiència, "*atès és negoci convenient a la ciutat, y assò per aquesta vegada tant solament*"⁹¹. Relacionat amb la custòdia i l'obligació de secret, el control de les claus de l'armari i l'estatge d'arxiu fou arreu un altre dels trets característics de l'ofici. Fins al punt que el famós *Tesoro* de Sebastián de Covarrubias (1611) defineix els arxivers com "*los que tienen las llaves de los archivos*"⁹². El trobem des dels arxius municipals als eclesiàstics, com ara en el cas de Vic, on a l'arxiu capitular l'encarregat és anomenat "*archivario sive tenente claves archivo dicti reverendi Capituli*"⁹³; o al municipal osonenc, on el 1590, l'armari dels privilegis té tres tancadures, les claus de les quals es reparteixen entre l'escrivà del Consell i els consellers en cap i terç⁹⁴.

Sobre la durada i la retribució de l'ofici, de casuística molt variada, l'exemple dels arxivers barcelonins del Banc i la Taula de Canvi resulta il·lustratiu: en gaudien de forma vitalícia, encara que juraven complir les seves obligacions cada any, en prendre possessió el nou govern ciutadà. L'arxiver-notari era extret de la bossa de candidats "*de arxiver, y scrivà major y altres*"; l'arxiver-mercader, en canvi, procedia de la de conseller quart mercader. Els arxivers de la Taula de Canvi van rebre un reconeixement salarial creixent: de 50 lliures (1553) a 200 ducats anuals (1617), només pels treballs amb la documentació bancària, sumats als 130 que ingressaven per l'endrec dels llibres de la Taula; el cobrament es feia "*per terces*" i cada any els consellers n'aproven el pagament una

vegada controlat el treball d'arxivatge fet⁹⁵. L'anàlisi d'altres situacions, però, denota una condició salarial força diversa, del pagament per feina feta a una retribució prou notable. Així, en el cas de l'arxiu de processos de la Reial Audiència (1585), l'arxiver era un escrivà de manament sense salari, que rebia només pagaments per les cerques que es derivessin dels processos en curs⁹⁶. En canvi, el notari tortosí Joan Busquets (1623-1640), en rebre l'encàrrec d'endrec dels fons de la casa ducal dels Cardona rebé un salari de 365 lliures i l'auxili d'un ajudant⁹⁷.

Molt sovint i a tot arreu, des de les institucions reials fins a les municipals, molts dels arxivers, com la majoria dels altres oficials, lluitaven per fer-se heretar en l'ofici per fills o familiars. Fou el cas de Miquel Joan Amat, "*archivero real de Cataluña y scrivano de mandamiento de la Cancillería de Aragón*", qui amb llicència reial aconseguí, el 1605, "*disponer de su officio en Gaspar Amat su hijo*"⁹⁸. Els esmentats arxivers de la Taula de Canvi barcelonina també van desplegar similars mecanismes de patrimonialització, estratègicament encetats amb relleus temporals en cas de malaltia. Fou el cas de l'arxiver-notari Jeroni Talavera, substituït pel seu fill Joan Jeroni el gener de 1609 i el desembre de 1615, "*durant sa indisposició y malaltia, ab lo mateix salari*"; un any més tard, Talavera, encara malalt, aconseguí dels consellers la subrogació definitiva de l'ofici a mans del seu fill⁹⁹.

"Recondits y archivats en lo archiu". La necessitat de protegir els documents

"*Són decorats de molts altres privilegis, com pròvan sos archius, que estan plens de gràcies, majorment de moltes regalies que-ls reys los han comunicades*"¹⁰⁰. Les paraules del jurista Andreu Bosch, en descriure els drets i les llibertats del govern municipal barceloní, palesen la funció vital dels arxius. Testimonis semblants abunden sobre manera: el síndic de Puigcerdà a la Cort general de 1585, per exemple, posà per escrit el valor de les mercès rebudes i el fet que, en endavant, es farien visibles a l'arxiu municipal ("*obtingueren-se privilegis, provisions y confirmacions utiloses a la present vila, com apar en lo arxiu del Consolat*")¹⁰¹. Així, la necessitat d'assegurar físicament els tresors originals que acreditaven patrimonis, privilegis i llibertats portaren fins i tot a la unió, alhora efectiva i simbòlica, de certs oficis d'arxiver amb els d'alcaid de fortaleses, com ara a l'arxiu de Simancas o al palau dels diputats aragonesos¹⁰².

La preocupació per la seguretat determinà la freqüent voluntat de disposar de còpies de la documentació més valuosa, com hem vist en el cas dels processos de la Cort general o com en el dels llibres espèculs, generalitzats als arxius patrimonials a partir del segle XVI, amb l'objectiu d'aplegar còpies notarials en paper d'antics documents en pergami¹⁰³.

També fou una constant l'embelliment de les enquadernacions i la posada al dia dels llibres de privilegis baixmedievals, tresors on eren recollits els drets i les llibertats de ciutats i viles. Molts altres exemples d'aquesta mena de prevencions no foren estranys, com ara, durant la primavera de 1577, quan la Generalitat disposà que els capbreus dels censals conservats fossin "*fets copiar y fets de nou en degut orde per lo scrivà maior y dits regent los comptes y rational [...], y que tot se faça dins la present casa de la Deputatió y res no-s traga de aquella*"¹⁰⁴.

Més enllà de la generació de còpies per a la preservació dels originals, la sortida de documentació fou limitada i estrictament regulada. A l'arxiu de la ciutat de Tortosa, la voluntat de control portà a l'elaboració d'ençà de 1585 d'un *Qüern de comunicacions dels llibres y actes se trauran del archiu*, que conté anotacions fins al 1666 i ens permet conèixer al detall quines eren les necessitats, sobretot administratives, que forçaven la sortida de documentació¹⁰⁵. Molts dels dipòsits documentals moderns més importants disposen d'instruments de control. Si més no, s'elaboren registres de lliurament de documentació que permetin contrastar-ne la situació a la sortida i a l'entrada: així, per exemple, els diputats ordenaren el 1578 a l'escrivà major que lliurés, a petició del bisbe d'Oriola, visitador general dels oficials reials, "*per obs de son càrrec y offici, tots los processos de la proppassada visita*", aleshores "*recondits y archivats en lo archiu de la scrivania major*"; s'establí, però, que caldria deixar "*memorial de dits processos firmat*" o bé "*altra oportuna cautela*", a fi d'assegurar-ne el retorn íntegre¹⁰⁶. Així mateix, el lliurament de còpies, sobretot quan podien afectar el secret de les deliberacions, fou matèria delicada: el 1576, quan el jutge reial misser Miquel Quintana ordenà a l'escrivà major del General Rufet el lliurament d'una còpia de deliberacions ordenades pels diputats i els oïdors, aquell es negà en rodó a fer-ho sense la seva llicència¹⁰⁷.

Quan el 1573 el consistori de la Generalitat féu construir un armari, situat al guarda-roba, on desar els documents més valuosos, disposà que hi romangués tancat amb tres claus, repartides entre els diputats, "*y que no-s pugua traure ningun privilegi ni acte de dit armari [...]* fora de la Casa de la Deputatió"¹⁰⁸. El sistema de repartiment de claus entre les màximes autoritats de la institució i l'escrivà encarregat de l'arxiu, limitant l'accés al consentiment de les dues parts, era difós i els testimonis en són molt abundants¹⁰⁹. A Olot, per exemple, quan s'ordenà la construcció d'un armari d'arxiu el 1595 es disposà que les quatre claus es lliurarien als tres cònsols i al notari dels negocis de la universitat, actuant com a arxiver "*y que de allí no se'n púgan tràurer que no y sien tots quatre*"¹¹⁰. De fet, obtenir unes condicions de seguretat adequades fou una preocupació constant: el 1566, per exemple, el consistori de la Diputació del General oferí una recompensa de 200 ducats "*per quant alguns fills de perdició [...] no han duptat pendre dels archius de la Casa de la Deputació molts llibres [...] y perquè dit robo de dits llibres no sols és estat per dampnificar los dits drets de les Generalitats, mes encara per*

frustrar la execució y justícia que dits diputats entenien a fer contra los que havían fraudats"¹¹¹.

Encara més enllà dels robatoris, els efectes de la guerra i de la violència antisenyorial havien estat i continuaven essent, ben sovint, perniciosos per a la conservació de molts fons documentals, una part dels quals havia desaparegut en arribar al Cinc-cents o es perdria del tot durant els anys revolucionaris que seguiren el 1640¹¹². Quan el 1564 oficials reials exigiren veure els documents originals que havien d'avaluar l'existència de certs privilegis locals, els paers de Cervera lamentaren les seqüeles destructives de la Guerra Civil catalana del segle anterior, quan "*saquejaren esta vila y cremaren molts privilegis y scriptures*"¹¹³. Després, durant les Germanies valencianes, la ira popular s'havia desfermat sobre els arxius que ratificaven el sotmetiment jurisdiccional d'àmplies capes socials, com en el cas de la cremadissa de l'arxiu ducal a Gandia (1523)¹¹⁴. En definitiva, la violència generalitzada que assolava la societat catalana, sobretot en àmplies zones rurals de les fronteres del Pirineu i Ponent, afectà també els arxius: la tardor de 1566, per exemple, suposats francesos —tal vegada vilatans ben conscients de la importància dels papers en l'acreditació de drets i propietats— havien fet pillatge en els llibres del notari de Ceret Jordi Prim¹¹⁵.

Del risc d'incendis existien també amargues experiències, com ara a València (1586), quan un sinistre originat a l'arxiu del racional de la Casa de la ciutat acabà amb una part important dels llibres del Consell: durant la cremadissa molts dels volums foren llançats per les finestres i traslladats a correuita a l'arxiu de la Seu¹¹⁶. Com a mesura preventiva, el pròleg de l'inventari de l'arxiu de la Cartoixa de Montalegre (1564) recomanà no accedir al local d'arxiu amb la llum d'espelmes, prohibició semblant a la de les famoses instruccions per al funcionament de l'arxiu reial de Simancas (1588)¹¹⁷. L'existència de finestres, ben reixades per assegurar-ne l'inaccessibilitat, fou també un fet ben valorat a molts locals d'arxiu, per guanyar il·luminació i facilitar la feina dels arxivers i dels usuaris: a l'arxiu del Capítol de Tarragona, per exemple, al principi del Cinc-cents, s'obriren finestrals per desenfosquir l'estatge¹¹⁸. Finalment, dels perills de l'acció d'arnes, cucs i rosegadors no manquen testimonis, entre ells la denúncia inclosa entre les propostes de millora dels dipòsits de l'Arxiu Reial de Barcelona, a la càustica "Brúixola" de Pere Benet (1601)¹¹⁹. En darrer terme, la conservació dels fons i la seva preservació dels agents atmosfèrics i biològics depenia sobretot d'un bon condicionament dels locals d'arxiu. L'estiu de 1579, els diputats encara lamentaven el fet que els seus predecessors haguessin fet desfer els armaris vells de l'estança de l'ajudant de l'escrivania major, on es conservaven "*diverses scriptures antigues, de molta qualitat e importàntia*", que havien estat amuntegades en una part de la cambra, a l'espera de la construcció dels nous armaris: "*una nit del mes de juny passat, que féu un dels maiors diluvis de aygua que hàjan vist los qui de present viuen, se banyaren tant, que fou forçat [...] pujar-les al terrat de la present Casa y allí fer-les exugar*"¹²⁰.

“Per ampliar dit archiu”. Condicions i millores en l'estatge d'arxiu

Mancades d'una seu pròpia, moltes institucions disposaren d'inici la conservació dels fons documentals en els espais que hostatjaven les seves reunions, sovint entre els murs segurs dels edificis eclesiàstics. En aquest context, l'ús d'arques i caixes responia a la voluntat de conservar només els documents dotats d'alt valor jurídic, els instruments de prova i d'ostentació de l'autoritat. Alhora, a la facilitat de desplaçar aquelles peces de mobiliari fins al lloc de treball institucional, tal com era costum a la Cort general, on la documentació tramesa des dels arxius era conservada en caixes sota custòdia dels porters dels braços¹²¹. Al llarg dels segles baixmedievals i de la primera edat moderna (en temps diferents, en funció del gruix polític i administratiu de la institució), el volum creixent de la documentació a resguardar i l'edificació de seus institucionals fixes portà a la construcció o l'aprofitament de vells armaris per conservar-la¹²². Només en darrer terme i no en tots els casos, fou condicionat un estatge d'arxiu, on foren reubicats els armaris i s'habilità un cert espai de treball per als arxiviers i per als usuaris¹²³.

Al llarg del Cinc-cents es desenvolupà una certa consciència del lligam obligat entre la reorganització dels fons, per fer-los més accessibles intel·lectualment, i la conveniència d'un espai físicament més ben condicionat: el 1596, els paers de Lleida comunicaren alhora al Consell general tant l'estat lamentable de l'arxiu com la necessitat de condicionar-hi un lloc adequat¹²⁴. El castell de Simancas fou també objecte de profundes remodelacions arquitectòniques, projectades pels arquitectes reials Juan de Herrera, a partir de 1575, i Francisco de Mora, d'ençà de 1588, amb l'objectiu d'ampliar i de condicionar els espais dedicats al gran arxiu central de la monarquia¹²⁵. A Catalunya, el primer dels dipòsits documentals del país, l'Arxiu Reial de Barcelona, ocupava a la darrereria del segle XVI quatre cambres diferents, dues al seu estatge original, des de l'adaptació com a arxiu de la capella del palau reial (1319), i les altres dues afegides a la primeria del Cinc-cents quan l'edifici perdé la seva funció original¹²⁶.

Dins els nous edificis institucionals, la unificació dels fons en una sola cambra d'arxiu no fou, ni de bon tros, objectiu generalitzat. En iniciar-se l'anomenat redreçament de l'escrivania de la Generalitat (1572), existia a la Casa una total dispersió entre l'arxiu dels oïdors de comptes controlat pel racional, l'armari dit de l'Ànima, i altres armaris de l'escrivania major i de les cambres dels ajudants d'aquella, situades a diferents parts de la Casa. Aquesta dispersió havia fet que “moltes d'elles [havien estat] desviades, de manera que no-s tenia notícia d'elles”. El gener de 1573, el consistori ordenà la construcció d'un armari de fusta a la cambra del guarda-roba, que caldria ubicar entre l'armari gran custodi de l'argent i un altre amb els ornaments de capella. Abans d'acabar l'any, el consistori hi féu instal·lar la documentació més representativa:

*"los privilegis, gràties y provisions reals, indults, bulles, gràties y provisions apostòliques, processos comuns y familiars de Corts generals, còpies auctèntiques de les Constitutions generals y Capítols de Cort de Cathalunya, Capítols de Cort y ordinations de dit General, processos de visites contra oficials reals e diversos altres processos, instruments y actes públics apostòlics y reals de diverses dispositions, coses y exemplars, e altres scriptures públiques y auctèntiques, fahents per lo dit Principat y comtats de Rosselló y Cerdanya, e per la exactió y conservatió dels drets del General y jurisdicció dels senyors deputats"*¹²⁷.

A l'originari armari del guarda-roba s'afegí nou mobiliari per esdevenir l'autèntic arxiu central, contenint no només documentació escollida pel seu valor, sinó cada vegada més llibres i escriptures dels arxius de despatx del racional i de l'escrivania major. La tardor de 1581, el consistori jutjà que la sala havia quedat petita i que no garantia unes condicions de conservació i seguretat adequades per *"lo perill que concorren en estar la dita estàntia ab una gran finestra, encara que rexada, a la part del carrer, y per ésser pocs los armaris de dites scriptures"*. Era impossible ubicar-hi totes les escriptures de l'escrivania major *"com són llibres de del·liberations, registres y diversos altres llibres y scriptures del offici de scrivà maior"*. Part d'aquesta documentació encara romanía a *"armaris molt perillosos de la Sala gran"*, on les condicions de seguretat eren molt deficientes, perquè *"tot lo die està molta gent, y en lo yvern se fa gran foc, y per estar en aquell temps tota estorada, no sens gran perill"*. Fet i fet, tant a la Sala gran com a la del guarda-roba, les limitacions d'espai i l'acumulació de papers impedia fer recerques amb comoditat: *"quan se ofereix haver de cartejar llibres y sercar scriptures, axí d'estos armaris com dels de la guarda-roba, que són molt alts y grans, per estar molts llibres, y uns sobre altres, no-s té la commoditat y facilitat que convé"*.

Aquests motius portaren el consistori a projectar una nova cambra d'arxiu dotada de les condicions adients: a més de l'espai d'armaris, calia un mínim de mobiliari útils que facilités a juristes i escrivans fer consultes i còpies, tal com havien explicat els diputats aragonesos en justificar l'ampliació de l'arxiu reial (1560), *"porque es pequenyo para tener una mesa para escribir y sacar copias y traslados de los que se ofressen de los dichos registros, procesos y escrituras"*¹²⁸. S'aprofità la compra d'unes cases contigües a l'hort de la Casa de la Diputació, a la part de tramuntana, concebudes com a espai adient per a la construcció d'una capella més gran on s'acollís la celebració de les festes de Sant Jordi. A aquesta nova funció s'afegí la de *"archiu de la scrivania maior"*. L'ampliació successiva del projecte portà a l'adquisició de noves cases veïnes, propietat dels Vilana de Mont-rodon i dels Vallseca. Els propietaris foren obligats a vendre i acabaren portant el cas davant la

Reial Audiència, bé que la Diputació del General refermà la seva "*jurisdicció y autoritat llibera, a consell de sos ordinaris assessors, de prendre per ops del General, en qualsevol part y loc, per just y competent preu, [...] les cases y propietat de qualsevol particular*".

Lamentablement, el propòsit inicial de bastir-hi un nou arxiu fou bescantat ben aviat. Una comissió auxiliada per quatre mestres d'obres dictaminà que el nou espai adquirit havia d'ésser dedicat en exclusiva a "*una bella estànsia o sala gran ab quatre columnes o pilars a la forma y modo que està feta la lonja de la present ciutat* [prefigurant l'actual Saló de Sant Jordi, edificat anys més tard al sector sud de la Casa], *ahont se puga fer lo offici, solemnitat y festa del gloriós Sant Jordi*", en millors condicions que no pas, "*en los corredors de la Casa*". L'arxiu de l'escrivania major, en canvi, del qual es reconeixia "*que-s té molta necessitat*", seria acomodat sobre la cambra on a l'hivern es reunia el consistori i sobre l'estança del guarda-roba¹²⁹. A la Casa de la Diputació del Reino aragonesa, les sales designades el 1545 com a continents de l'arxiu reial tampoc no semblaven ideals: "*la instancia que está debaxo el suelo de la capilla*" i una altra "*debaxo el suelo de la retreta de la cámara de la sala baxa de los dichos señores diputados*". Les estretors que podem imaginar van portar a un projecte d'ampliació el 1560¹³⁰.

A escassos metres de distància de les obres de la Casa de la Diputació, coneixem amb cert detall el trasllat de l'arxiu de la Batllia general al nou edifici de la plaça de Sant Jaume (adquirit el 1578), així com les obres d'adaptació del local d'arxiu (1580-1581), coincidents amb el redreçament de l'arxiu de la Generalitat¹³¹. Semblant necessitat d'ampliació es reproduí anys més tard a la veïna Casa de la Ciutat: el 1616, la manca d'espai per als llibres i les escriptures portà els consellers a proposar amb èxit al Consell de Cent l'ampliació de l'arxiu: "*després que la present ciutat ha erigit lo Banch* [1609] *se aporten los llibres de aquell en lo arxiu dels llibres de la Taula, los quals són tants y tan grans, que de cadaldia umplen dit arxiu y carregan la istàntia*". El Consell ordenà que es prenguéss la veïna Casa del Correu per ampliar la cambra d'arxiu i la Sala del Trentenari¹³². Les obres avançaren lentament fins a acabar el 1620-1621: el 1618 encara s'hi traslladava pedra nova. Un any més tard, el fuster Tomàs Hereu treballava en el sostre de "*la istàntia nova del arxiu*" i els mestres de cases a la paret mitgera que el separaria de l'església de Sant Jaume¹³³.

Fora de la capital, els exemples de condicionament d'arxius municipals són nombrosos. A Tortosa, la reubicació del seu espai es perllongà durant anys, fins al 1565, en el marc d'una remodelació general de la Casa de la ciutat; cas semblant al de Vic (1583), recol·locat arran de la creació de la Taula de Canvi¹³⁴. Els canvis no foren en cap cas radicals: tot i les millores, l'espai continuà essent prou limitat; així, per exemple, el contracte entre els còsols de Solsona i el mestre de cases Claudi Casals (1625) disposà la construcció d'una sala d'arxiu que, segons les mesures habituals a l'àrea lleidatana, no devia superar uns 6,8 metres

quadrats (15 pams de llargada per 12 d'amplària), amb cobertura de volta grossa i "*un encaix per encastar un armari y una rexa per a pèndrer claror*"¹³⁵. En darrer terme, la seqüència entre voluntat de concentració documental i reformes arquitectòniques de nous estatges d'arxiu es manifestà també en la gran unificació del patrimoni documental dels ducs de Cardona (primer títol nobiliari del país), encetada durant la dècada dels setanta del segle XVI. Es dugué a terme (1622-1623) a la torre de l'homenatge del castell-palau d'Arbeca, primera residència catalana de la branca principal de la família, després d'una intervenció arquitectònica notable¹³⁶.

"Archiven en los archius y armaris". La instal·lació de la documentació

Molts dels redreçaments arxivístics del Cinc-cents posaren de manifest la preocupació per les condicions d'instal·lació de la documentació. Amb motiu del redreçament de l'escrivania major barcelonina (1564), els consellers estudiaren quins llibres de l'arxiu de la Taula de Canvi caldria relligar, "*procurant y cercant qui per mancho los llegarà y relligarà*"¹³⁷. També durant el trasllat de l'arxiu de la Batllia general (1579), es dugué a terme una àmplia operació de restauració i retolació dels volums existents: s'adquiriren pergamins per relligar registres i llibres, s'encarregà a un llibreter llur "*reparació y refecció*" i es pagà a un "*mestre de escritura*" per intitular 470 llibres¹³⁸. Fet i fet, en el curs de l'activitat quotidiana, trobem sovint els arxivers enfeïnats a fer relligar els llibres que els són lliurats i de donar-los l'excel·lència adequada. L'arxiver-mercader de la Taula de Canvi de Barcelona Bernat Corts, per exemple, rebé el 1614 una vintena de lliures per "*los claus, botons y tatxes daurades per garantir 60 llibres majors del arxiu*"¹³⁹.

Els contenidors de la documentació foren objecte d'especial atenció. Pàgines enrere vèiem com, des dels orígens, les institucions guardaven gelosament llur documentació en cofres, caixes o arques gòtiques, sovint amb altres elements d'especial valor, com ara segells, patrons de pesos i mesures, masses cerimonials, moneda, penons, estendards i altres arreus per a la festa¹⁴⁰. A l'armari de l'arxiu municipal de Tortosa, per exemple, s'hi conservaven vers 1570 els sacs insaculatoris amb els noms dels aspirants als oficis municipals, les claus de la ciutat i altres estris simbòlics¹⁴¹; a Solsona, un document comptable de 1543 fa referència a l'encant fet pels cònsols de les "*balestes antigues eren en lo arxiu*"¹⁴². Institucions com la Reial Audiència valenciana custodiaven en arques els seus llibres encara a mitjan XVI, si més no els principals: les instruccions de la reina Joana al nou lloctinent duc de Cardona i de Sogorb, don Alonso de Cardona, establiren aleshores que "*en el lugar de la dicha Audiencia se tenga una caja donde estén los fueros todos y*

privilegios del Reyno y el libro de las ordinaciones de la casa real del serenissimo rey don Pedro y las premáticas del Reyno"¹⁴³.

En termes generals, però, dins d'una cronologia variable, la custòdia de documentació en aquest tipus de continents fou gradualment substituïda, amb l'acreciment del volum dels fons i l'establiment de seus institucionals estables, per la construcció d'armaris renaixentistes amb "caixons" de més capacitat d'emmagatzematge, adequats a les noves tendències artístiques¹⁴⁴. No manquen tampoc exemples de convivència dels dos tipus de continents: a l'Arxiu Reial de Barcelona, per exemple, la sala inferior menor conservava a la darrereria del XVI dues arques majors "enormes" i tres de menors, amb documentació sobretot de la Cort general, però alhora hostatjava els trenta armaris, disposats a ambdós costats de la porta d'entrada i potser encastats, la disposició dels quals fou definida al principi del XV.¹⁴⁵ Així, en la majoria d'edificis institucionals, cofres, caixes o arques d'origen medieval es mantienien en els arxius de despatx, mentre que els armaris esdevenien els contenidors propis de les cambres d'arxiu; tanmateix, tampoc no és estrany trobar armaris d'arxiu nous situats en sales de treball: el 1586, per exemple, en acabar la nova Casa local de la Generalitat a Tortosa, diputats i oïdors ordenaren que l'armari d'arxiu se situés a la sala del consistori¹⁴⁶.

En tot cas, a partir de la darrereria del segle XV, els testimonis de substitució mobiliària de vells cofres, caixes i arques per nous armaris es multipliquen. La Diputació del General valenciana, per exemple, organitzà els seus arxius el 1476, construint un armari gran per custodiar els llibres, els papers i els pergamins de la institució que ja no cabien als antics cofres¹⁴⁷. El mateix procés s'observa al municipi d'Olot, on se'ns mostra com, sovint, allò que la documentació anomena arxiu no és tant l'estatge, com probablement l'armari continent: la disposició de 1595 on la lloctinència autoritza "*que es fassa un arxiu en la Casa de la dita universitat*" contrasta amb les actes del Consell olotí, on es parla abans de l'existència d'un arxiu (1579), en concret de dues caixes i un cofre dins dels quals es conserven els llibres de la vila, cartes, privilegis i el capbreu de l'almoïna¹⁴⁸. El mateix podem dir probablement en el cas del Consell municipal de Reus, on perquè "*los privilegis y actes de la ciutat van ab mal recapte per no tenir un armari per dits efectes*", el 1577 s'acordà "*que s fassa l'arxiu*"¹⁴⁹.

La major part dels armaris ubicats a les cambres d'arxiu foren d'inici encastats i només després, davant la utilitat de traslladar-los en successives reformes arquitectòniques dels edificis, es preferí la construcció d'armaris exempts¹⁵⁰. Pel que fa a la fusta emprada, sembla haver estat general la preferència per l'àlber, fusta barata i tova, fàcil de treballar. La Diputació del General n'adquirí dinou mitjanes (1583) quan preparà la construcció dels armaris del que havia d'ésser el nou arxiu de l'escriu major¹⁵¹, dos anys després que el nou arxiu veí de la Batllia general hagués estat equipat amb prestatges del mateix tipus de fusta¹⁵². Sota la denominació d'àlber, però, s'amagaven altres tipus de les dites fustes

de ribera, com ara el pollancre, l'om, el vern i sobretot el bedoll, molt més adaptable que el primer al treball d'ebenisteria. Encara és possible que s'agrupessin sota aquesta denominació tot tipus de fustes blanques, com ara el pi melis, l'avet o fins i tot l'anomenat pi de Flandes. El bedoll, fusta de baix cost, era el tipus més comú en la fabricació de mobiliari i oferia unes bones condicions de conservació amb el seu tacte fi, el tancament dels porus, la textura compacta i la superfície brunyida¹⁵³.

Moltes d'aquestes fustes, però, eren també proclius a les plagues, si més no, segons la constatació del Capítol de Tarragona (1592), per a qui "*en lo arxiu, per causa de ésser los bastiments de dintre de pi, se corquen y gasten les scriptures*"¹⁵⁴. La fusta de pi, en efecte, fou la segona en ús als armaris d'arxiu. El 1586, setmanes després del nomenament d'arxiver a la Reial Audiència, la Diputació del General ordenà al seu fuster que iniciés les obres de condicionament de la nova estança d'arxiu, construint amb "*fusta de pi bort*" prestatges capaços d'hostatjar els processos de l'alt tribunal. El mateix mobiliari es féu per a l'arxiu del veguer, que els diputats havien acomodat a les estances situades sota els nous deposadors construïts pel General¹⁵⁵. Entre els armaris d'arxiu encara avui conservats mereix una especial menció el que hostatjava la documentació municipal tortosina fins no fa gaire, fabricat entre 1566 i 1574. És considerat un exemple de primer ordre del moble renaixentista, on destaca l'escut de la ciutat i altres elements ornamentals pintats a l'interior de les portes; s'estructura en quatre trams, tancats cadascun d'ells per una porta de tres panys¹⁵⁶.

Podem seguir bona part del procés de construcció d'un d'aquests armaris en el cas de l'arxiu nou de l'escrivania major de la Generalitat, a partir de l'octubre de 1586, quan arribà la fusta de melis triada als boscos dels Ports de Tortosa, caracteritzada per una certa duresa però, sobretot, pel fet d'ésser inatacable pels insectes i fortament resistent a la humitat. L'autor en fou Joan Soldevila, qui havia compartit amb el seu pare l'ofici de fuster al servei del General entre 1575 i 1585, data en la qual consolidà el càrrec fins al 1616, en un període d'intensa activitat arquitectònica a la Casa de la Diputació¹⁵⁷. La traça del mobiliari de l'arxiu nou de l'escrivania ha arribat fins als nostres dies: es tracta d'un dibuix en paper de format superior al foli, en el qual s'integren tres nivells de prestatgeries amb una gran taula per a escriure, sostinguda per quatre balustres que fan les funcions de peu¹⁵⁸. Encara que el dibuix mostra un armari no gaire gran, sembla que es va preveure una expansió futura a tot el perímetre de la cambra d'arxiu. Soldevila es comprometé a construir-lo en sis mesos, limitant-se a l'espai "*de la porta, emperò, a mà dreta entrant, seguint fins a la primera finestra del dit archiu, y no més avant, com per ara no parega ésser mester més*".

Com era habitual en aquests encàrrecs, la Generalitat es comprometé a proveir Soldevila de tota la fusta i les claus necessaris i a satisfer-lo amb 150 lliures. Sabem que, en efecte, els treballs encarregats foren lliurats el juliol de l'any següent, amb uns quants mesos de retard. Després

de condicionats els armaris i els prestatges, el consistori aprovà el pagament al llibreter del General d'alguns llibres en blanc i dels cartells indicadors del contingut, en "*250 títols per los armaris del dit archiu*", quantitat que ens permet suposar unes peces de mobiliari de considerables dimensions¹⁵⁹. Curiosament, per les mateixes dates també la Diputació del General valenciana esmerçà recursos per a la instal·lació dels seus fons al "*archiu nou de la dita Casa de la Deputació*": al principi de 1585 s'aprovà un pagament a favor del fuster Gaspar Gregori, per la "*fusta, mans, claus y aygua cuïta dels armaris*" destinats a aquella estança¹⁶⁰.

"Recondir y conservar-lo en lo archiu". Les polítiques d'adquisició, cerca i recollida de documentació

Des de les primeres ordinacions de l'Arxiu Reial de Barcelona (1384) s'esperonà els arxivers a no limitar-se a custodiar la documentació, sinó també a procurar-se-la com més aviat millor a les seves mans endreçadores¹⁶¹. Aquest fou un dels principals maldecaps dels primers arxivers de l'arxiu general de la monarquia a Simancas (1540-1545)¹⁶². En primer lloc, calia assegurar el control de la documentació generada per les institucions o, si més no, de la informació que s'hi contenia: la Diputació del General disposà, el 1566, que totes les escriptures que documentaven l'emissió de deute públic romandrien als seus arxius i no a mans de notaris externs, perquè "*se firmen y fan fora la scrivania de la present casa de la Diputació, en poder de diversos notaris, y al temps que-s lueixen alguns de dits censals, moltes voltes aquells no-s troben, ni en sa original nota ni forma*"¹⁶³. La Cort general valorà també la conveniència d'aplegar la seva documentació dispersa: el 1585, el consistori de la Generalitat lamentà el fet de no haver ingressat els textos de les constitucions no aprovades a la legislatura anterior (1563-1564) que, com de costum, havien quedat a mans dels advocats i els escrivans dels braços¹⁶⁴.

La d'aplegar tota la documentació esparsa entre oficials i dependències serà una lògica preocupació en el moment de creació de nous arxius. Així succeeix, per exemple, amb l'arxiu de processos de la Reial Audiència (1585): la Cort general, conscient que la feina de "*sercar, ordenar y fer inventari y índexs*" de tots els processos seria desbordant, pagà un salari excepcional de 100 lliures a l'arxiver i de 50 a un ajudant. S'hi establí com a feina inicial de l'arxiver "*col·legir*" i "*replegar*" tots els processos dispersos a la sala dels escrivans, "*en cases particulars y altres qualsevol parts o llocs*"¹⁶⁵. La necessitat d'aplegar era deguda al fet que l'aparició de l'ofici d'arxiver acostumava a tenir lloc després de dècades de formació dels dipòsits documentals: en el cas de l'arxiu de

la Taula de Canvi barcelonina, sabem que la creació de la institució financera tingué lloc el 1401 i que els primers arxivers començaren a servir l'ofici el 1458¹⁶⁶.

Al nou arxiu de la Reial Audiència s'establiren també mecanismes de transferència, a fi d'assegurar la rebuda de tota la documentació produïda que calgués conservar: tots els escrivans de manament en actiu a l'alt tribunal i els seus substituïts foren obligats a lliurar els processos a l'arxiver en el termini d'un mes des de la finalització de la causa¹⁶⁷. La regulació de les transferències documentals fou fixada també en les instruccions reials per a la lloctinència aragonesa de Diego Hurtado de Mendoza (1554), on s'establí que l'arxiver a càrrec de l'arxiu reial hauria de presentar al mestre racional cada any "*memoria particular y distinta*" de totes les escriptures rebudes¹⁶⁸. En el cas de l'Arxiu Reial de Barcelona, tot i que existia un *Libre de entrades e exides dels registres e escriptures reals*, la regulació dels ingressos fou un fracàs al llarg del segle XV. Durant la Cort general de 1503 es disposà la transferència immediata de tots els llibres i les escriptures anteriors al 1493, amb un termini de deu anys perquè la resta, a mans de protonotaris i secretaris, fos del tot lliurada¹⁶⁹. Semblants disposicions d'aplec documental es produïren uns segles després, amb motiu de la creació de l'ofici d'arxiver de la Procuració reial dels Comtats (1613), amb l'encàrrec d'aplegar i classificar un gran nombre de manuals i nòtules acumulats, procedents dels antics notaris de la institució, així com "*altres se troben dins la casa del real patrimoni*"¹⁷⁰.

Una part notable de les pèrdues documentals es derivaven del fet que molts ministres i oficials portaven llibres i escriptures als seus estudis o despatxos privats, d'on no retornaven mai més: molts d'aquells papers passaven a engruixir després els arxius particulars d'importants famílies¹⁷¹. Semblants fuites documentals es produïen a tots els nivells de l'administració i en l'àmbit municipal eren abundants: a Olot, el privilegi de 1595 explicà com "*per tenir los cònsols en llur poder les escripturas, privilegis, papers y los segells de dita universitat se han perdudas moltes [...], perquè mudant-se com se múdan dits cònsols quiscun any res-tan en llurs casas*"¹⁷². Per al cas aragonès, D. Navarro ha recollit instruccions i súpliques de diputats i lloctinents en el mateix sentit: en destaca la petició de la Diputació aragonesa que l'arxiver del Regne reunexi tota la documentació que, fruit de la seva manca de dedicació, roman a mans de particulars¹⁷³. A Catalunya, n'és bon exemple el cas del jutge reial misser Francesc Puig: implicat en el famós complot orquestrat pel lloctinent don Hernando de Toledo (1571-1580) contra els seus creditors (als quals acusà de conspirar per assassinar-lo)¹⁷⁴, els financers perseguits es valgueren anys després dels papers particulars del ministre per demostrar en judici la seva innocència. Presentaren bitllets, memorials i cartes "*que són en poder d'esta part, los quals ha comprat de un taver-ner, que comprà en lo encant de Barcelona alguns papers se veneren després de la mort de micer Puig, y ls posseheix ab títol de compra*"¹⁷⁵.

Les circumstàncies que feien circular documentació pública als encants privats podien ésser revertides a favor dels arxius institucionals. La Generalitat mantingué una certa política d'adquisició de peces originals o de trasllats rellevants per acreditar la seva renovada capacitat jurisdiccional. El 1583, pagà al notari tortosí Pere Puigvert per la còpia d'unes "*bulles apostòlicas del General*" amb l'objectiu explícit d'"*autenticar-les y recondir-les en lo archiu de la scrivania maior del dit General*". No fou l'únic cas: a cent anys de la promulgació de la Sentència Arbitral de Guadalupe, la institució pagà 12 lliures al mercader Montserrat Palomeres (1586) en lliurar "*per recondir en lo archiu de la scrivania major de la Deputació, la sentència arbitral autèntica y original [...] de la remensa, feta per lo rey don Ferrando sobre la extinció dels mals usos*". El document, expedit en forma de cancelleria amb firma i segells reials era redactat en tres pergamins. Mesos després, la Diputació del General adquirí una altra peça important en la batalla jurisdiccional: el doctor en drets Jeroni Poll cobrà 20 lliures per l'ingrés a l'arxiu de l'escrivania major d'un llibre "*scrit de diverses mans, que és original de memorials en fet y en dret, letres, supplicacions y altres scriptures, fetes en la Reyat Audiència, sobre la contentió que en los anys passats fou entre los senyors deputats y los pares inquisidors, y après entre los matexos deputats y la Reyat Audiència*"¹⁷⁶.

Capítol a part mereix la cura per la preservació de la documentació notarial catalana, no només pels rèdits econòmics que podia procurar als mateixos notaris, sinó també pel seu paper acreditatiu de la propietat de tota mena de béns. La legislació de la baixa edat mitjana els havia obligat a lliurar llurs escriptures a altres notaris quan s'absentaven del lloc on exercien. Moltes ordinacions locals i constitucions reglamentaven el traspàs dels protocols quan moria el titular. La Cort general de 1519-1520 compel·lí els rectors dels col·legis notariais (allí on n'hi hagués), altres notaris o les autoritats municipals a fer inventari de les escriptures dels notaris difunts i a adjudicar-les immediatament a altres notaris¹⁷⁷. Dècades més tard, però, el 1583, el consistori municipal tarraconí intentava sense èxit prevenir el problema de la fuga de documentació notarial de la ciutat, fruit de trasllats, vendes i herències, a través de la fundació d'un col·legi local de notaris que es fes càrrec del control dels protocols en cas de mort del notari sense hereus o testament, disposant que es faria un inventari minuciós de la notaria i es lliuraria una còpia a la Casa de la ciutat¹⁷⁸.

Fou la necessitat de recollir i conservar la dispersa documentació notarial barcelonina allò que portà a proposar al govern municipal (1588) que "*convindria molt fer un arxiu per recollir y tenir en custòdia totes les scriptures dels notaris públics de Barcelona defunts, perquè dins aquell, los qui regirarien aquelles puguessen tenir-les en dit arxiu ben custodides y guardadas*". El Consell ordinari es comprometé a traslladar la proposta al Consell de Cent, òrgan que sembla que no arribà mai a discutir-la¹⁷⁹. Malauradament, els buits que afecten els manuals de

deliberacions dels col·legis de notaris públics de número i de reials col·legiats, total pel que fa a la documentació anterior a 1591 en el primer i entre 1585 i 1591 en el segon, ens impedeix reconstruir la història del projecte¹⁸⁰, segons sembla, també formulat a través de memorials contemporanis en el cas de les institucions valencianes¹⁸¹. Tanmateix, el devessall de propostes elaborades amb motiu de la Cort general de 1599, afegeix alguns detalls més sobre la iniciativa: un anònim memorial detalla que l'autor fou el notari Jaume Encontra, partidari de constituir "*un archiu per a les scriptures dels notaris de Barcelona en lo qual cadahú tingués son armari ab sa clau*". Defensava la utilitat del projecte perquè "*quadraria molt a la conservació de les scriptures y auctoritat de la Cort*" i demanava que, si arran de les dificultats objectives que plantejava la proposta era bescantada, "*al manco seria bé que qualsevol notari tinga obligació, ab bona pena, de tenir les scriptures que regeix y les sues pròpies, en lloch descent y tancat, y no, com alguns, al vent y a la pluja*"¹⁸².

Finalment, en cloure l'apartat, cal fer un petit esment d'altres actuacions que resulten més desconegudes. Ens referim, en el pol oposat als hàbits d'ingressos de fons, a algun escadusser exemple conscient de pràctiques de tria i eliminació documental, que no podem negligir. Així, el 1617, els arxivers de la Taula de Canvi barcelonina s'adreçaren als consellers per exposar com a l'arxiu de la ciutat existien "*molts llibres del temps que mestre Matei fou aydador de la Taula*"; aquells llibres, a parer seu, "*no són de ningun profit, ans embarassen lo arxiu, ni los arxiven*" i podien ésser eliminats sense perjudici. Per aquest motiu, demanaren llicència perquè "*sian lliurats als oficials de la Taula per a empaquerar ardits*", la moneda de billó d'ús més corrent aleshores a Catalunya¹⁸³.

"Posar en bon orde y concert". L'ordenació física i intel·lectual dels fons

Molts fons documentals catalans del Cinc-cents reclamaven una urgent intervenció que combinés les millores en la instal·lació amb una ordenació i una descripció sistemàtiques. Les disposicions de la Cort general sobre la creació de l'arxiu de l'Audiència (1585) fixaren als arxivers l'obligació d'ordenar físicament la documentació: un espai del futur arxiu rebria els processos civils de causes finides i un altre els processos criminals, tot restant les dues sèries ben diferenciades¹⁸⁴. Anys abans, el 1564, amb motiu de l'aprovació del redreçament de l'escripcia, el govern barceloní assenyalà les mancances de l'arxiu de la Taula de Canvi al respecte, "*per tenir molta necessitat de posar dits llibres en son degut orde*"¹⁸⁵. El cas de l'arxiu de la Diputació del General és prou alligador: la comissió encarregada del redreçament (1572) rebé l'ordre, en primer

lloc, de reconèixer tots els armaris i els arxius i de posar-los " *en bon orde y concert*". Mesos més tard, el consistori reconeixia que la dispersió dels fons i la manca de capacitat tècnica dels racionals havia portat que els actes i les escriptures fossin " *sens orde algú, rúbriques y repertoris, y tant desconcertades y desordenades que, quant alguna d'elles és estada mester, se trobava ab molt gran treball*". Per aquest motiu, s'ordenà a l'escrivà major fer una ordenació general: " *sie tot tret de dits locs ha hont estan [...], ab degut y convenient orde, y ordenat, nombrat, rubricat, posat y recondit en lo dit armari novament fet en la dita instància de la guarda-roba y en altres armaris en anaquell applicats o applicadors*". L'ordenació i la ubicació física als armaris seria, després, la base damunt la qual s'elaborarien els instruments de descripció.

No acabaren aquí les intervencions a l'arxiu de la Generalitat. El 1579, el consistori, en atendre l'ordenació dels llibres i les escriptures de la cambra de l'ajudant de l'escrivania major, n'aprecià una valuosa informació i que " *per estar allí sens orde y molt mesclades y embullades no se tenia notítia alguna*": calia endegar un procés d'ordenació que en permetés obtenir el màxim rèdit polític i administratiu. El 1582, els fons de la Generalitat foren reubicats de nou, arran de les obres de construcció de la nova cambra d'arxiu: passaren de la Sala gran de l'escrivania major a les cambres dels oficials encarregats dels principals llibres de la gestió comptable. Pel maig, els consistorials ordenaren a quatre oficials que, amb diligència, " *posen en degut orde y archiven en los archius y armaris de las estàncias de sos officis aont convinga los libres y scriptures de bolles, entrades y exides, dates y rebudes, y altres comptes del General*" que havien estat tretes dels armaris de la Sala gran, " *de manera que en ditas estàncias estigan en lo bon orde y concert que allí respectivament estan los altres llibres*". Durant les setmanes posteriors, sabem que s'afegiren als treballs altres oficials, per " *triar y posar en bon orde los libres y scriptures antigues de drets de entrades y exides, y de bolla, y libres racionals y de altra spècie*"¹⁸⁶.

Aquests treballs es duïen a terme sense que la metodologia arxivística hagués trobat una formulació coherent. Les pràctiques eren diverses: a l'Europa occidental i meridional se seguïen sobretot criteris d'ordenació i de disposició dels documents de tipus bàsicament cronològic, per matèries, alfabètic, de procedència geogràfica, per signatures i fins i tot per suports, escriptoris o grandàries¹⁸⁷. Així, per exemple, el *Libre memorial sumari, inventari o registre* (1518), primer catàleg general de la documentació del Consell municipal de Tortosa, distingia físicament llibres de caràcter seriat i escriptures soltes: a l'esquerra de l'arxiu, sembla que en prestatges, s'ubicaven en primer lloc per ordre alfabètic d'intitulació (assenyalant un interès per la identificació temàtica i toponímica) i, en segon terme, cronològicament, tots els llibres de clavaries, provisions, lletres, manuals d'èpoques i altres. A la dreta, en els armaris de " *caxons*", intitulats amb lletres grosses i alfabèticament, les escriptures, els privilegis i les provisions de la ciutat¹⁸⁸.

Aquella ordenació bàsicament temàtica era conciliable amb altres en què predominava l'element onomàstic. És el cas del registre manual de fra Joan Camps per a l'arxiu de la Cartoixa de Montalegre (1564), on la documentació dels vuit armaris fou agrupada amb un criteri sobretot geogràfic, relatiu a les propietats immobles i feudals del monestir¹⁸⁹. Fet i fet, els criteris de classificació dominants, a l'entorn del 1600, eren freqüentment orgànics, però sovint incloïen solucions mixtes i barrejaven criteris cronològics, geogràfics o de matèries¹⁹⁰. Els arxivers treballaren també en la identificació física de peces fonamentals, com ara Joan Busquets (1622-1623), al servei dels Cardona, qui encetà la tasca de classificació regestant els documents al dors, formant lligalls i distribuint-los agrupats per armaris¹⁹¹. Segons sembla, la major part dels instruments de descripció elaborats durant aquells anys responia a l'estructura topogràfica amb la qual havia estat ordenada la documentació als seus mobles contenidors: l'arxiu de la Paeria de Balaguer disposava a primeries del Disset d'uns fulls anomenats *Sumaris* on era relacionat el contingut dels calaixos de l'armari d'arxiu¹⁹².

"Per a poder-se'n valer en les presents temporades y en lo esdevenidor". L'elaboració d'instruments de descripció

La descripció dels fons era imprescindible per a una àgil recuperació de la informació. Per aquesta raó, els arxivers treballaren en l'elaboració d'instruments adequats, sobretot en aquells arxius on s'acumulaven volums importants de paperassa amb segles d'antiguitat i un considerable desordre acumulatiu¹⁹³. Aquest esforç descriptiu no es limità al nostre període, però arribà aleshores a un grau de maduració important: el primer dipòsit documental del país, l'Arxiu Reial de Barcelona, disposava al final del Cinc-cents d'una cinquantena de memorials o quaderns elaborats pels arxivers, unes vegades com a punt de partida de les seves recerques documentals i altres com a resultat d'aquelles¹⁹⁴. Començats a redactar des de l'inici del segle XIV, eren les veritables claus d'accés a l'arxiu¹⁹⁵. Tanmateix, la primera descripció global i sistemàtica, capaç d'endinsar-se en la delimitació i el contingut de les diverses sèries i conjunts documentals de l'arxiu, fou l'elaborada (1598-1601) per l'escrivà de la cancelleria reial Pere Benet, tal com ens ha mostrat al detall R. Conde. Es tractà d'una *Búrxula* concebuda no pas per a la localització d'un document concret, sinó per orientar la consulta general: pot considerar-se com la guia d'arxiu més antiga elaborada als territoris hispànics i era, de fet, el final d'un llarg recorregut previ¹⁹⁶. Entre 1584 i 1590, Bernat Macip elaborà un índex dels armaris de l'Arxiu Reial (mancat, però, d'una reestructuració i una revisió dels contenidors prèvia a la descripció)¹⁹⁷, amb

intervenció d'alguns dels principals ministres reials a la Catalunya de Felip II¹⁹⁸.

Els esforços en la descripció no feien sinó portar fins al final les operacions d'endreç i reorganització dels arxius catalans. Només pel que fa a l'arxiu de la Batllia general de Catalunya, s'elaboraren fins a cinc inventaris al llarg del XVI, eines imprescindibles per a accedir a la principal documentació justificativa del patrimoni reial a Catalunya, en un període de lluita per la seva reactivació¹⁹⁹. En alguns casos, aquests treballs de descripció ens han desvetllat el protagonisme d'alguns arxivers, com ara Francesc Tarafa, qui encapçalà la instal·lació de moltes de les sèries de l'Arxiu Capitular de Barcelona a les sales del trifori de la catedral i es lliurà a redactar índexs voluminosos i reculls administratius també d'un valor que ha estat valorat com a determinant per a la millora de la gestió del patrimoni de la institució²⁰⁰.

En el mateix sentit, els esforços duts a terme a l'arxiu de la Generalitat foren notables. Culminaren en l'elaboració de l'anomenat *Repertori gros*, format per Pere Pau Vidal, ajudant de l'escrivania major, i continuat per Lluís Valencià, suplent de l'escrivà el 1611. Segons ens explica l'*Inventari i catàleg dels antics repertoris* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, s'ubicaren tots els llibres i les escriptures de l'arxiu per ordre cronològic i un equip nombrós s'encarregà d'extractar el seu contingut. Després, es confeccionà un índex on s'indicà quin dels cinc volums del repertori contenia la informació extractada, a quin document original pertanyia, el trienni de producció i la situació topogràfica als antics armaris. Semblant operació, però, a part de deixar de banda una part important de la documentació conservada aleshores, va desfer les agrupacions preexistents, bàsiques per a l'ordenació posterior del fons tot seguint un criteri arxivístic acurat²⁰¹.

La feina feta durant les dècades anteriors fou certament important, com hem comprovat a través de les decisions arxivístiques del consistori comentades fins aquí. En primer lloc, trobem una *Rúbrica dels títols sots los quals estan recondits los libres, actes y scriptures del Archiu de la Scrivania Major del general de Cathalunya. Fet en lo trienni que ha començat lo primer de juliol de MDLXXII*: índexs alfabètics de sèries i d'unitats documentals en els quals es remet, a cada entrada, a l'armari i el calaix corresponent²⁰². Sembla un dels resultats tangibles del redreçament dels fons encetat pel consistori del trienni 1572, que hem anat desglossant en tots els seus aspectes. Pocs anys després, s'elaborà un *Registre e rúbrica de tots los libres e escriptures són recondits baix, en la Escrivania Mayor, dita instància de les Àpoches, fet en lo trienni del reverendíssim, molt il·lustres e magnífics senyors don Fray Benito de Tocco, essent escrivà mayor mossèn Luis Ruffet, notari de Barcelona, y escrivà dels cabreus y àpoches Pere Pau Vidal notari ciutadà de Barcelona, lo qual ha fet y ordenat lo present libre*²⁰³. Segons l'*Inventari i catàleg* esmentat, es tracta d'un inventari descriptiu que ens ha pervingut força mutilat i que constituïa una mena d'índex dels 30 armaris on

es desaven els manuals i els protocols de les èpoques que justificaven els pagaments ordenats pels consistoris.

Del 1585 ens ha arribat un altre inventari, consagrat a la documentació pròpia del racional i arxiver de la Generalitat: *Rúbrica o memorial dels llibres comuns del temps de mossèn Miquel Ciurana, regent los comptes del General, recondits en la cambra del regent los comptes de la Diputació, en los armaris de la dita cambra*, on es relacionà la documentació dels dos armaris grans de l'anomenada cambra del comptador o regent los comptes²⁰⁴. Finalment, al principi del segle XVII, fou elaborat un nou inventari dels dos armaris grans de l'Escrivania major: *Memorial e índex dels llibres, actes, privilegis, lletres reials, bulles y gràcies apostòliques y altres actes y scriptures són recondits en los dos armaris grans de les quatre claus són dins lo Archiu de la Secretaria Mayor del General de Catalunya, recondits per ses instàncies ab sos nombres y títols*. Com a particularitat més destacada, l'*Inventari i catàleg* ressalta el fet que cada foli indica el número de l'estança on es troba l'armari i descriu les unitats arxivístiques que s'hi troben²⁰⁵. Semblant elenc de repertoris, rúbriques i memorials demostra la importància atorgada al control de la informació continguda als arxius de la Generalitat.

Les institucions del rei s'abocaren també a la realització d'inventaris i catàlegs dels seus fons. N'hem citat el de la Batllia general, però existeixen d'altres exemples: al nou arxiu de l'Audiència (1585), després d'aplegar tots els processos, l'arxiver s'encarregaria de "*redegir*" aquells en inventari "*ab designació dels noms y cognoms de les parts y jutges*"; es concretà que caldria "*fer inventari y índexs de dits processos ab los cognoms o noms de casa per les parts y orde de alphabet*"²⁰⁶. A l'administració reial als Comtats, en primera línia de foc de la despesa militar, els projectes arxivístics avançaren plens de dificultats. El 1613, el ministre encarregat de la visita dels oficials reials, José Pérez de Bañatos, elaborà un interessant memorial sobre l'arxiu de la Procuració reial, en el qual es recomanà la creació d'un ofici d'arxiver, encarregat de classificar els registres i els papers, fent un inventari general ("*se deu fer un sumari y apuntament general*") amb taules de matèries i noms de lloc, dels actes del domini reial, consistent en 37 registres reials, 36 registres manuals de la cort del reial patrimoni, 20 llibres de feus, amb els reconeixements, les investidures i altres actes relatius al domini reial i diversos capbreus.

El memorial de Pérez de Bañatos tingué èxit i Felip III atorgà la creació d'arxiver de la Procuració reial dels Comtats, a mans del notari sexagenari Guillem Domènech, al qual s'afegí com a adjunt el també notari Miquel Rodó. A la mort del primer, Rodó (elevat a la categoria de burgès honorat de Perpinyà el 1618 i, més tard, secretari de la Universitat dels estudis) el substituïu com a arxiver principal. Entre 1615 i 1616, rebé instruccions per a la confecció d'un capbreu general del patrimoni reial als Comtats, en el qual treballà durant mesos, fins i tot viatjant a la cort. El seu treball inclogué l'ordenació i la confecció de rúbriques, tasca que el

rei recompensà amb mil ducats. Tanmateix, quan Rodó volgué cobrar trobà que la caixa de la Procuració era "*exhausta*". Decebut, optà per abandonar el seu ofici i retirar-se a Barcelona per exercir com a algtzir reial ordinari. El procurador reial, però, preocupat per l'estat de l'arxiu, anà a trobar Rodó a Barcelona (1635) i pagà 600 rals de la seva butxaca, a canvi de les quals el notari-arxiver lliurà el *Llibre o Índex i rúbrica general de l'arxiu*, que, en paraules del procurador, "*sens ell estava lo archiu real sens llum ni clarícia*"²⁰⁷.

Els inventaris confegits als arxius municipals, a parer de R. Planes, foren abundants a partir del segle XVI i guanyaren en qualitat, fruit d'un treball laboriós²⁰⁸. Disposem d'índicis semblants a les institucions eclesiàstiques: a l'arxiu diocesà de Girona, per exemple, es detecten notables treballs de catalogació i d'elaboració de repertoris a l'entorn del 1600²⁰⁹. Pels seus rigor i utilitat, en alguns casos, com ara en el del catàleg general de l'arxiu de la Ciutat de Tortosa (1574) o en el del registre-manual de l'arxiu de la Cartoixa de Montalegre (1564), aquests instruments han estat base de l'ordenació i la classificació dels fons durant quatre segles o fins arribar als nostres dies²¹⁰. En altres, com ara a l'arxiu capitular d'Urgell, amb l'ordenació de caixes i armaris inclosa als índexs elaborats pels arxivers Pere Tragó (1488-1548) i Cristòfol Segura (1635-1652)²¹¹, foren bescantats en el curs de noves tasques de reordenació arxivística²¹². També la tasca d'ordenació i reestructuració de sèries de l'escrivà Pere Benet a l'Arxiu Reial de Barcelona, anterior al 1599, fou bàsica en treballs posteriors, fins que al llarg del XVIII les aportacions dels memorials medievals i moderns foren abandonades²¹³.

En moltes d'aquestes iniciatives arxivístiques, dominà l'interès pràctic de localització per davant de la descripció²¹⁴: els folis de la "*Búrxula*" de Pere Benet dedicats a definir un "*mètode facilíssim per trobar documents de qualsevol classe*" a l'Arxiu Reial, són una joia al respecte²¹⁵. No és pas l'únic exemple: la comissió de redreçament de l'arxiu de la Generalitat (1572), després d'ordenar físicament els fons, rebé la comesa d'elaborar "*un llibre ab los nombres dels armaris y relatió del contingut en dits actes, perquè ocorrent necessitat de algun de dits actes, se puguen ab facilitat trobar*". Un any abans, una deliberació dels diputats parla de maldecaps semblants, decretant l'elaboració d'un *Llibre de coses notables*, perquè "*quant sien menester se tròpien tots en un lloch y ab facilitat*"²¹⁶. Un dels inventaris abans esmentats de la Batllia general porta en el mateix títol l'objectiu de localització immediata: *Rúbrica o sumari dels llibres del arxiu de la Ballia general de Cathalunya, nombrats los armaris dins los quals stan per a.b.c, y los llibres nombrats per nombre*²¹⁷.

Els llibres de rúbriques o índexs dels afers principals continguts en sèries documentals de deliberacions i actes de Consells acostumen a afegir-se com a instruments de descripció, si més no primitius²¹⁸. A l'arxiu del govern tortosí, per exemple, l'anomenat *Dalmauet* és una "*memòria*" on es relacionen acords dels llibres de provisions o delibe-

racions municipals d'ençà del segle XIV²¹⁹. Tal vegada l'exemple més reeixit, però, el protagonitzà el govern barceloní: un dels principals objectius del "*bon redrés y reformatió de la scrivania*" (1564) fou el d'assegurar l'elaboració pacient dels llibres de rúbriques de Consells, privilegis i ordinacions, tasca intel·lectual iniciada pel Consell de Cent el 1433, fent "*rúbrica de privilegis, distribuïda per títols*", i aturada el 1482²²⁰. El redreçament refermà també l'obligació de "buidar" tots els privilegis en els llibres adients, per evitar el fet que "*van los originals de dits privilegis desviats, ab gran perill de perdre's*". En tercer lloc, s'intentà millorar l'accessibilitat mitjançant l'elaboració d'inventaris, tot reiterant una deliberació del Consell de Cent (1530) que mai s'havia fet efectiva²²¹.

Fruit d'aquesta dinàmica, fou elaborat el famós *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y en altres parts* (1583), obra de Pere Joan Comes, jove escrivent al servei de l'escrivà del racional²²². El 1586, els consellers encarregaren de nou al notari Francesc Gamis, ajudant de l'escrivà major, mort poc després, la redacció d'una rúbrica dels privilegis i les ordinacions i "*de totes les del·liberacions de Conçell, comensant al any que acabe lo altre memorial o rúbrica ya fets*", atesa la dificultat de localitzar-los "*quant se ofereix algun cars*"²²³. Després dels fracassos finiseculars, el Consell de Cent ordenà el 1608 reprendre els treballs del notari Gamis, encarregant-los a Esteve Gilabert Bruniquer, extret escrivà del racional (1603), "*considerant de quanta necessitat és que es fâssan, y satisfets de la perítia y intel·ligèntia*" del notari²²⁴. El seu treball, continuat a la seva mort (1641) pels notaris Joan Guiu i Jeroni Brotons, donà vida al celebrat *Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona, y sumari o rúbrica de coses memorables de dita ciutat*, conegut com a *Rúbriques de Bruniquer*. L'obra compila els títols o resums de les deliberacions incloses als *Llibres del Consell*, els *Registres de deliberacions* i al *Dietari* del Consell de Cent, distribuïts en un centenar de capítols temàtics ordenats cronològicament²²⁵.

Més enllà d'aquestes rúbriques, molts dels llibres elaborats pels arxivers-notaris de la darrereria del Cinc-cents, finalment, presenten un objectiu sobretot polític i descriuen la documentació que permet avalar les posicions polítiques dels seus patrocinats. És el cas de l'explícit encàrrec fet per la Generalitat a l'escrivà major Lluís Rufet (1577), perquè "*regonega y reveja tots los libres de del·liberacions y registres que estan recondits en la scrivania maior de la present casa de la Deputatió, y totes les dites delliberacions, ordinacions, creations de officis y crides que trobarà, faça trelladar y scriure en libres apart y particulars, y també les del·liberacions, vots y consells de diverses coses notables y de exemplars, que per los libres de del·liberacions y registres trobarà, de diversos casos y negocis que en temps passat han ocorregut, per a poder-se'n valer en les presents temporades y en lo esdevenidor*"²²⁶. També al si del govern municipal barceloní es decidí, el 1580, que l'escrivà del

racional " *dega portar un llibre a part, y continuar en ell los agravis de virreys, Real Consell, y altres officials, y contrafacions de Constitutions y privilegis, per demanar-ho tot en Corts o en visita*", una resolució ratificada el 1584²²⁷. La explícita funció política d'aquestes disposicions, al capdavall, ens torna a relligar l'esforç d'organització i descripció dels arxius moderns amb la renovada vitalitat de les institucions catalanes del seu temps.

Notes

- 1 Agraeixo a Pilar Frago el seu tenaç convit a la redacció d'aquestes pàgines, les converses sobre el contingut amb Jordi Andreu, Salvador Cabré, Rosa Cruellas, Josep Fernández Trabal, Pere Gifre i Marc Torras, així com l'assessorament de Rosa Creixell pel que fa a la història del moble.
- 2 AGUINAGALDE, F. Borja. "Elementos para una historia de los Archivos y la Archivística desde una perspectiva interdisciplinar". *Irargi. Artxibistika Aldizkaria=Revista de Archivística*, Vitoria=Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia=Servicio de Publicaciones del Gobierno Vasco, 1989, pàgs. 84 i 86.
- 3 PLANES i ALBETS, Ramon. *La Descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1993, pàg. 18.
- 4 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. "Los archivos reales o la memoria del poder". A: *El poder real en la Corona de Aragón (Siglos XIV-XVI)*. XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Saragossa: Gobierno de Aragón, 1994, t. I, vol. 2, pàg. 123.
- 5 RODRÍGUEZ DE DIEGO, José Luis. "Archivos del Poder, archivos de la Administración, archivos de la Historia (s. XVI-XVII)". GENERELO, Juan José; MORENO LÓPEZ, Ángeles (coord.). *Historia de los archivos y de la archivística en España*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1998, pàgs. 29-30 i 41-42. Conscient que la historiografia dels "arxius de la història" comença a esdevenir d'un gruix important, he bescantat referir-m'hi en detall.
- 6 DE LA PLAZA BORES, Ángel. *Archivo General de Simancas. Guia del investigador*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1992, pàg. 45. Vegeu RODRÍGUEZ DE DIEGO, José Luis. *Instrucción para el gobierno del Archivo de Simancas (año 1588)*. Madrid: Dirección General de Bellas Artes y Archivos, 1989.
- 7 En l'expressió d'HESPANHA, António M. *Vísperas del Leviatán. Instituciones y poder político (Portugal, siglo XVII)*. Madrid: Taurus, 1989, pàg. 228.
- 8 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consell de Cent (CC), *Corts*, XVI-71, f. 31v i 35v.
- 9 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, 4.880, f. 274, i CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. "La búrxola del present Archiu Real de Barcelona, de Pere Benet (1601). Primera guia de l'arxiu". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, núm. 13, 1998, pàg. 12.

- 10 SERRA i PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Departament de Justícia i Interior, Generalitat de Catalunya, 2003, pàgs. 13-15, 37, 56 i 100.
- 11 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 149, f. 372v.
- 12 Archivo de la Diputación Provincial de Zaragoza, *Registro de actos comunes de la Diputación del Reino*, 248, f. 75-76.
- 13 NAVARRO BONILLA, Diego. *La imagen del archivo: representación y funciones en España (siglos XVI y XVII)*. Gijón: Ediciones Trea SL, 2003, pàgs. 105-106.
- 14 ACA, Cancelleria, 4314, f. 75.
- 15 FERRER PLOU, Blanca; SÁNCHEZ LECHA, Alicia. *Guía del Archivo de la Diputación Provincial de Zaragoza*. Saragossa: Diputación Provincial de Zaragoza, 2000, pàgs. 40 i 50.
- 16 OLEART i PIQUET, Oriol. "Els notaris dels braços de la Cort general de Catalunya al segle XVI". A: *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Barcelona: Fundació Noguera, 1988, pàgs. 190-192.
- 17 *Capítols dels drets y altres coses del General del Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya fets en Corts generals del any MCCCCXXXI fins en lo any MDLXIII inclusive, y dels drets que per pràctica y altrament se paguen*. Barcelona: Llorenç Deu y Hierònym Margarit, 1620, f. 162v-163v.
- 18 CONDE, Rafael; HERNÁNDEZ, Ana; RIERA, Sebastià; ROVIRA, Manuel. *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història institucional*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1991, pàgs. 25-61.
- 19 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, s. n.
- 20 Archivo General de Simancas (AGS), Consejo de Guerra, lligall 75, doc. 158.
- 21 CONDE. "Los archivos reales...". Op. cit., pàgs. 132-133.
- 22 SERRA i PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*. Barcelona: Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, 2001, pàgs. 576 i 591, i *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés del protonotari*. Barcelona: Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya, 2001, pàgs. 231-232.
- 23 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 492.
- 24 BAUTIER, R. H. "La phase cruciale de l'histoire des archives: la constitution des dépôts et la naissance de l'archivistique (XVIème-XIXème siècle)". *Archivum*, XVIII, 1968, pàgs. 139-149.
- 25 ACA, Generalitat, *Visita del General*, 4, f. 282-283, i *Deliberacions*, 150, f. 653. Vegeu SANS I TRAVÉ, Josep Maria. "Els fons de l'arxiu de la Generalitat de Catalunya a l'època de Felip I de Catalunya-Aragó". A: *Congreso Internacional Felipe II y el Mediterráneo*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, vol. IV, pàgs. 203-212.
- 26 *Ibidem*, *Lletres trameses*, 789, f. 34, 46 i 53v.
- 27 RAVENTÓS I GIRALT, Josep. *La sinodalitat a Catalunya. Síntesi històrica dels concilis tarraconenses*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut Superior de Ciències Religioses "Sant Fructuós", 2000, pàgs. 71, 80 i 85-86.
- 28 ACA, Generalitat, G-154.

- 29 ALBERCH I FUGUERAS, Ramon. "Arxiu Històric de la Ciutat de Girona". *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1987, vol. 2, pàg. 229.
- 30 LODOLINI, Elio. *Archivistica. Principi e problemi*. Milà: Franco Angeli, 1990, pàgs. 108-114.
- 31 AGUINAGALDE. "Elementos para una historia...". Op. cit., pàg. 86.
- 32 CASADEMONT I DONAY, Miquel. "Unde veniunt ac quo vadunt archiva". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4, 1991, pàgs. 57-58 i 68-69.
- 33 PLANES. *La Descripció dels arxius municipals...* Op. cit., pàg. 35.
- 34 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-73, f. 96, i II-82, f. 157v.
- 35 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 144, f. 458v.
- 36 MARTÍ I BONET, Josep Maria. "Arxiu Diocesà de Barcelona". *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1998, vol. 7, pàg. 46. Un exemple il·lustratiu d'actuació arxivística de primeries del Setcents a l'arxiu parroquial de Sant Genís de Vilassar, amb la confecció de l'anomenat *Llibre de canalars*, llibre mestre de fundacions, a ANDREU i DAUFÍ, Jordi. "La fundació de misses i aniversaris a la parròquia de Sant Genís de Vilassar (s. XVII-XVIII). Una institució de supervivència i control social". *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, 1988, vol. 30, pàgs. 39-44.
- 37 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-97, f. 218-224.
- 38 RIERA I VIADER, Sebastià. "Les fonts municipals del període 1249-1714. Guia d'investigació". *Barcelona Quaderns d'Història*, Barcelona, 4, 2001, pàg. 240.
- 39 Ibidem, pàg. 267.
- 40 AHCB, CC, *Registres d'ordinacions*, IV-17, f. 97v-103v.
- 41 Ibidem, *Registres de deliberacions*, II-101, f. 161-162, i II-121, f. 105v.
- 42 Capítol 3: *Capítols dels drets y altres...*, f. 73.
- 43 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 144, f. 448-449.
- 44 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-132, f. 140v-141.
- 45 BUYREU JUAN, Jordi. *La Corona de Aragón de Carlos V a Felipe II. Las instrucciones a los virreyes bajo la regencia de la princesa Juana (1554-1559)*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000, pàg. 175.
- 46 LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. "El Archivo Real y General del Reino de Valencia". *Cuadernos de Historia Moderna*, Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 17, 1996, pàgs. 187-188.
- 47 Vegeu OLIVARES I PERIU, Jordi. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès editors, 2000, pàgs. 358-359.
- 48 Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (Perpinyà) [ADPO], B 378, cit. per ALART, B.; BRUTAILS, A. *Inventaire-Sommaire des Archives Départementales antérieures a 1790. Série B-Tome 1er*. París: Imprimerie et Librairie Administratives de Paul Dupont, 1886, vol. I, pàg. 259.
- 49 GIFRE, Pere; MATAS, Josep; SOLER, Santi. *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions-Associació d'història rural de les comarques gironines-Universitat de Girona, 2002, pàgs. 13-14.

- 50 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàgs. 59-60.
- 51 PÉREZ I GÓMEZ, Xavier. "L'arxiu de la Cartoixa de Montalegre. Evolució històrica, segles XVI-XIX". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 11, 1997, pàg. 33.
- 52 PANYELLA, Vinyet. "Arxiu Històric Municipal de Sitges". *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1982, vol. 1, pàg. 88.
- 53 TRAGÓ, Pere. *Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbò* (a cura de Cebrià Baraut). La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana, 1982, pàgs. XVII-XXIII.
- 54 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàgs. 61-76.
- 55 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Jeroni LLOP. *Plec d'escriptures soltes i fragments de manuals de diversos anys*, llig. 1, s. f.
- 56 AHPB, Antoni ROURE. *Llibre d'inventaris, 1592-1621*, llig. 18, f. 627-641, i 1603-1615, llig. 18, f. 376-377.
- 57 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, f. 592v-596.
- 58 Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACCB), *Llibre de resolucions del Capítol, 1575-1581*, f. 85v.
- 59 CURTO HOMEDES, Albert. "Origen i evolució de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa (segles XIV-XVII)". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 18, 2001, pàg. 126.
- 60 URGELL HERNÁNDEZ, Ricard. *Arxiu del Regne de Mallorca. Guia*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, 2000, pàg. 12.
- 61 AGUINAGALDE. "Elementos para una historia ...". Op. cit., pàg. 76.
- 62 AHC B, CC, *Registres de deliberacions*, II-73, f. 96; II-74, f. 26v i 88, i II-76, f. 21.
- 63 Ibidem, II-82, f. 157v.
- 64 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 140, f. 135.
- 65 ROCAFIGUERA I GARCIA, Francesc de. "Arxiu Històric Municipal de Vic". *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1990, vol. 4, pàgs. 197-198.
- 66 AHC B, CC, *Registres d'ordinacions*, IV-17, f. 99v-100, i *Registres de deliberacions*, II-101, f. 162.
- 67 DUCHEIN, Michel. "La professió d'arxiver entre el passat i l'esdevenidor". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4, 1991, pàgs. 13-14.
- 68 SOLÉ I COT, Sebastià; VERDÉS I PIJOAN, Pere. "L'aportació dels notaris a la societat catalana en els camps del dret, la història, la literatura i la política". A: *Actes del I Congrés d'Història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994, pàgs. 86-87.
- 69 PLANES. *La Descripción dels arxius...* Op. cit., pàgs. 20-21. NAVARRO BONILLA, Diego. "Todo por escrito: prácticas administrativas y conciencia documental en la España moderna". *Boletín de la ANABAD*, LIII, 2003, núm. 1, pàgs. 97-98.
- 70 SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *El Archivo Condal de Ampurias. Historia, organización y descripción de sus fondos*. Girona: Columna-Pont de Pedra, 1993, pàgs. 48 i 49.
- 71 El 1556, en contraure matrimoni, Antoni Viladamor es definí primer com a arxiver i després com a escrivà de manament reial (AHPB, Joan Jeroni CANYELLES. *Bursa capitulorum matrimonialium, 1550-1563*, lligall 22, s. f.).

- 72 GINEBRA i MOLINS, Rafael. "Els arxius de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Onze segles d'història i cent anys de concentració de fons". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 16, 2000, pàg. 24.
- 73 Arxiu Capitular de la Catedral de Lleida (ACCL), *Actes capitulars*, 31, f. 233; 33, f. 34v, i 35, s. f.
- 74 ACCB, *Escrivania del Capítol*, 670, f. 93v.
- 75 PÉREZ. "L'arxiu de la Cartoixa...". Op. cit., pàgs. 32-33.
- 76 BOSOM I ISERN, Sebastià. "Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà". *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, Barcelona: Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1990, vol. 5, pàg. 135.
- 77 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, f. 129, i 140, f. 135.
- 78 RUBIO CAMBRONERO, Ignacio. *La Deputació del General de Catalunya en los siglos XV y XVI*. Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1950, pàgs. 312-313.
- 79 FERRER PLOU, Blanca. "Tipologia documental de la Diputació del Reino de Aragón según un inventario del siglo XVI". *Boletín de la ANABAD*, LI, 2001, núm. 2, pàg. 51.
- 80 Sobre les funcions de l'escrivà major, RUBIO. *La Deputació del General...* Op. cit., vol. I, pàg. 295.
- 81 ACA, Generalitat, *Visita del General*, 4, f. 549.
- 82 AHCB, CC, *Corts*, XVI-77, f. 324-325.
- 83 ROCAFIGUERA. "Arxiu Històric Municipal de Vic". Op. cit., pàg. 196.
- 84 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-76, f. 132-149.
- 85 ACCL, *Actes capitulars*, 35, s. f.
- 86 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 135.
- 87 ADPO, B 375, cit. per ALART; BRUTAILS. *Inventaire-Sommaire des Archives...* Op. cit., vol. I, pàg. 255.
- 88 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàgs. 77-94.
- 89 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 141, f. 594.
- 90 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 136.
- 91 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-123, f. 171v.
- 92 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàg. 85.
- 93 GINEBRA. "Els arxius de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 24.
- 94 GARCÍA RUIPÉREZ, Mariano; FERNÁNDEZ HIDALGO, M^a del Carmen. *Los Archivos Municipales en España durante el Antiguo Régimen. Regulación, conservación, organización y difusión*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1999, pàgs. 63-67.
- 95 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-115, f. 104; i II-126, f. 46v.
- 96 SERRA. *Cort General [...] braç reial*, pàgs. 576 i 591.
- 97 SÁNCHEZ. *El Archivo Condal de Ampurias...* Op. cit., pàg. 56.
- 98 ACA, Cancelleria, 4866, f. 268.
- 99 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-119, f. 23; II-125, f. 7., i II-126, f. 6.

- 100 BOSCH, Andreu. *Summari, index o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria estamper, 1628, pàg. 382.
- 101 *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà* (transcripció literal del text i comentari original de Salvador GALCERAN VIGUÉ). Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1977, pàg. 74.
- 102 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàgs. 92-93.
- 103 GIFRE; MATAS; SOLER. *Els arxius patrimonials*. Op. cit., pàg. 19.
- 104 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 143, f. 424.
- 105 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 137.
- 106 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 145, f. 21.
- 107 SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Departament de Justícia i Interior, Generalitat de Catalunya, 2003, pàgs. 628-629.
- 108 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 140, f. 171.
- 109 PLANES. *La Descripció dels arxius...* Op. cit., pàgs. 34-35.
- 110 MAYANS i PLUJÀ, Antoni. "Arxiu Històric Comarcal d'Olot". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 2, pàg. 158.
- 111 ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 783, f. 98.
- 112 Vegeu GRAU PUJOL, Josep M. T.; GÜELL, Manel. "La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 18, 2001, pàgs. 66-67.
- 113 Arxiu Històric Comarcal de Cervera, *Registres de Lletres*, 490, f. 11.
- 114 NAVARRO. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàg. 162.
- 115 ADPO, B 431, cit. per ALART; BRUTAILS. *Inventaire-Sommaire des Archives...* Op. cit., vol. I, pàg. 365.
- 116 LÓPEZ. "El Archivo Real y General...". Op. cit., pàg. 191.
- 117 PÉREZ. "L'arxiu de la Cartoixa...". Op. cit., pàg. 34. PLAZA. *Archivo General de Simancas...* Op. cit., pàg. 44.
- 118 RAMON I VINYES, Salvador. "Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica Metropolitana i Primada de Tarragona". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 7, pàg. 244.
- 119 CONDE. "La búrxola del present Archiu...". Op. cit., pàg. 31.
- 120 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 145, f. 235v.
- 121 OLEART. "Els notaris dels braços...". Op. cit., pàg. 192.
- 122 GARCÍA; FERNÁNDEZ. *Los Archivos Municipales en España...* Op. cit., pàg. 83.
- 123 A alguns municipis catalans, els més importants, aquest procés havia estat completat al segle XV, com ara a Girona, on existia un local específic d'arxiu a mitjans de segle (ALBERCH. "Arxiu Històric de la Ciutat de Girona". Op. cit., pàg. 230).
- 124 GONZÁLEZ COSO, Elena. "Arxiu de la Paeria de Lleida". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 4, pàg. 93.

- 125 PLAZA. *Archivo General de Simancas...* Op. cit., pàgs. 35-39 i 41-42.
- 126 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. *La Brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona. Pere Benet (1601)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 1999, pàg. 34.
- 127 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 147, f. 22-26; 140, f. 171, i 141, f. 592v-596.
- 128 NAVARRO BONILLA, Diego. "El archivo real de Zaragoza: instituciones y archivos del rey en el reino de Aragón (siglos XV-XVII)". *Estudios Históricos i Documents dels Arxius de Protocols*, XX, 2002, pàg. 199.
- 129 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 147, f. 22-26 i 97v.
- 130 NAVARRO. "El archivo real de Zaragoza...". Op. cit., pàg. 192.
- 131 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. "L'Arxiu del Reial Patrimoni de Catalunya, fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 18, 2001, pàgs. 22-23.
- 132 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-125, f. 54v-55, i II-126, f. 122.
- 133 Ibidem, II-126, f. 137v.; II-127, f. 68v. i 98; II-128, f. 35, 38v., 67v., 102, 124 i 160; II-129, f. 67 i 99, i II-130, f. 99. Tot i aquests esforços, els llibres de la Taula de Canvi de Barcelona corresponents als segles XV-XVII, situats en una sala damunt del Saló de Cent, es perderen el 1842 quan una de les bombes llançades sobre la ciutat per ordre del general Espartero n'ensorrà el sostre (RIERA. "Les fonts municipals del període 1249-1714...". Op. cit., pàg. 267).
- 134 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàgs. 128-129; ROCAFIGUERA. "L'Arxiu Històric Municipal de Vic". Op. cit., pàg. 197.
- 135 PLANES. *La Descripció dels arxius...* Op. cit., pàgs. 151-152.
- 136 SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*. Madrid: Dirección de Archivos Estatales, 1990, pàgs. 53-56, i *El Archivo Condal de Ampurias...* Op. cit., pàgs. 48-56.
- 137 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-74, f. 88.
- 138 CONDE. "L'Arxiu del Reial Patrimoni...". Op. cit., pàg. 23.
- 139 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-123, f. 53.
- 140 GARCÍA; FERNÁNDEZ. *Los Archivos Municipales en España...* Op. cit., pàgs. 119-121.
- 141 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 131.
- 142 PLANES. *La Descripció dels arxius...* Op. cit., pàg. 47.
- 143 BUYREU. *La Corona de Aragón de Carlos V...* Op. cit., pàgs. 193 i 197.
- 144 AGUILÓ ALONSO, María Paz. *El mueble clásico español*. Madrid: Cátedra, 1987, pàgs. 117-128.
- 145 CONDE. *La Brújula. Guía del Archivo...* Op. cit., pàgs. 34-35.
- 146 ACA, Generalitat, *Lletres trameses*, 802, f. 139v.
- 147 MARTÍNEZ ALOY, José. *La Diputación de la Generalidad del reino de Valencia*. València: Diputación Provincial de Valencia, 1930, pàg. 249.
- 148 MAYANS. "Arxiu Històric Comarcal d'Olot". Op. cit., pàgs. 158-159.
- 149 PLANES. *La Descripció dels arxius municipals...* Op. cit., pàg. 33.

- 150 GARCÍA; FERNÁNDEZ. *Los Archivos Municipales en España...* Op. cit., pàg. 126.
- 151 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 148, f. 396v.
- 152 CONDE. "L'Arxiu del Reial Patrimoni...". Op. cit., pàg. 23.
- 153 MAINAR, Josep. *Vuit segles de moble català*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1989, pàg. 8. PIERA, Mònica; AGUILÓ ALONSO, María Paz. *El mueble en España. Siglos XVI-XVII*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas-Ediciones Antiquaria SA, 1993, pàg. 69. PIERA I MESTRES, Albert. *El moble a Catalunya. L'espai domèstic del gòtic al modernisme*. Barcelona: Angle editorial-Fundació Caixa Manresa, 1999, pàg. 42.
- 154 Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, *Llibre de determinacions del Capítol*, A-75, f. 99v.
- 155 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 500v.
- 156 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 131.
- 157 ACA, Generalitat, 1058, f. 227-228.
- 158 "Traça que fa per l'obra de fusta que ha de fer mestre Joan Soldevila, fuster del General, en lo archiu nou de la scrivania maior de la Deputació, en virtut de deliberació dels senyors diputats y de capitulació entre ses senyories y ell de X del corrent" (ACA, Generalitat, V 344g).
- 159 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 150, f. 604, 836 i 871v.
- 160 Arxiu del Regne de València, Generalitat, *Provisions*, 3052, f. 16v.
- 161 CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. "Archivos y archiveros en la Edad Media Peninsular". A: GENERELO, Juan José; MORENO LÓPEZ, Ángeles (coord.). *Historia de los archivos y de la archivística en España*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 1998, pàg. 22.
- 162 PLAZA. *Archivo General de Simancas...* Op. cit., pàgs. 28-46.
- 163 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 135, f. 405v.
- 164 SERRA. *Cort General [...] braç eclesiàstic*, pàg. 72.
- 165 SERRA. *Cort General [...] braç reial*, pàgs. 576 i 591.
- 166 *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y regiment de la Ciutat de Barcelona* [CMC]. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona, 1912-1916, vol. V, pàg. 77.
- 167 SERRA. *Cort General [...] braç reial*, pàgs. 576 i 591, i *Cort General [...] protonotari*, pàgs. 231-232.
- 168 BUYREU. *La Corona de Aragón de Carlos V...* Op. cit., pàg. 175.
- 169 CONDE. "Los archivos reales...". Op. cit., pàgs. 132-133.
- 170 ADPO, B 380, cit. per ALART; BRUTAILS. *Inventaire-Sommaire des Archives...* Op. cit., vol. I, pàgs. 264-265.
- 171 FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep. "Els arxius familiars i patrimonials: problemàtica, caracterització i metodologia". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4, 1991, pàgs. 95-114.
- 172 MAYANS. "Arxiu Històric Comarcal d'Olot". Op. cit., pàg. 158.
- 173 NAVARRO. "El archivo real de Zaragoza...". Op. cit., pàgs. 183-184 i 193.

- 174 PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo Editorial, 2004, pàgs. 169-170.
- 175 SERRA. *Cort General [...] braç militar*, pàg. 848.
- 176 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 148, f. 390v, i 150, f. 523 i 572.
- 177 BAIGES I JARDÍ, Ignasi J. "El notariat català: origen i evolució". A: *Actes del I Congrés d'Història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994, pàg. 157. La mateixa qüestió fou objecte d'atenció a les Corts aragoneses del segle XVI: BLASCO MARTÍNEZ, Asunción. "El notariado en Aragón". A: *Actes del I Congrés...* Op. cit., pàgs. 225-226.
- 178 GÜELL, Manel. "La dispersió de la documentació notarial a Tarragona a través d'un document del principi del segle XVIII". A: *Actes del II Congrés d'Història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, 2000, pàgs. 448-449.
- 179 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-97, f. 157v.
- 180 PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà; GÓMEZ I PONT, Montserrat. *El Col·legi de Notaris de Barcelona. Història de la seu d'una institució civil catalana*. Barcelona: Il·lustre Col·legi de Notaris de Barcelona, 1995, pàgs. 23-24.
- 181 PONS ALÒS, Vicent. "Els col·legis notariais valencians a l'època foral". A: *Actes del I Congrés...* Op. cit., pàg. 756.
- 182 Arxiu Capitular de Vic, calaix 39, núm. 24.
- 183 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-126, f. 26.
- 184 SERRA. *Cort General [...] braç reial*, pàg. 576.
- 185 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-73, f. 96.
- 186 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 140, f. 135; 141, f. 592v-596; 145, f. 235v., i 147, f. 205 i 356v.
- 187 LODOLINI. *Arxivística. Principi e problemi*. Op. cit., pàgs. 68-71; i CASADEMONT. "Unde veniunt...". Op. cit., pàg. 69.
- 188 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàgs. 126-127 i 135.
- 189 PÉREZ. "L'arxiu de la Cartoixa...". Op. cit., pàg. 33.
- 190 PLANES. *La Descripció dels arxius...* Op. cit., pàgs. 25-26.
- 191 SÁNCHEZ. *El Archivo Condal de Ampurias...* Op. cit., pàg. 66.
- 192 FARRÉ I VILADRICH, Joan. "Arxiu Històric Comarcal de Balaguer". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 2, pàg. 121.
- 193 AGUINAGALDE. "Elementos para una historia...". Op. cit., pàgs. 76, 78 i 80.
- 194 *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 1999, pàg. 97.
- 195 CONDE. "La búrxola del present Archiu...". Op. cit., pàgs. 25-26.
- 196 CONDE. *La Brújula. Guia del Archivo...* Op. cit., pàgs. 11-12.
- 197 *Inventarium memorialium, regestorum instrumentorumque omnium et aliarum scripturarum, librorum ac rerum in Regio Archyvio Barcinone reconditarum (Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 1999, pàg. 97).

- 198 Com ara el canceller Jeroni Manegat i els jutges reials Martí J. Franquesa i Miquel J. Quintana, juntament amb l'arxiver Antoni Viladamor i l'escrivà i secretari del lloctinent, Gabriel Olzina (CONDE. "La búrxaola del present Archiu...". Op. cit., pàg. 26). També a l'arxiu reial aragonès, s'encetà un inventari general el 1593: FERRER; SÁNCHEZ. *Guía del Archivo de la Diputación...* Op. cit., pàg. 13.
- 199 CONDE. "L'Arxiu del Reial Patrimoni...". Op. cit., pàg. 24.
- 200 FÀBREGA I GRAU, Àngel; BAUCCELLS I REIG, Josep. "Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral Basílica de Barcelona". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 7, pàg. 24.
- 201 GONZÁLEZ-HURTEBISE, Eduardo. *Guía Histórico-Descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1920, pàg. 148.
- 202 ACA, Generalitat, G-234/12, 164 f. (amb documentació d'entre el segle XIV i 1575).
- 203 Ibidem, G-234/13, 46 f. (aplega documentació d'entre el segle XIV i 1578).
- 204 Ibidem, G-234/15, 12 f. (recull documentació d'entre els segles XV i XVI).
- 205 Ibidem, G-234/14, 32 f. (conté anotacions d'entre el segle XIV i XVI).
- 206 SERRA. *Cort General [...] braç reial*, pàgs. 576 i 591. A tall comparatiu, el 1600, el notari i arxiver Mateu Nebot elaborà el primer inventari de la documentació de l'arxiu de la Reial Audiència de Mallorca (URGELL. *Arxiu del Regne de Mallorca...* Op. cit., pàg. 34).
- 207 ADPO, B 380, 384, 385 i 388, cit. per ALART; BRUTAILS. *Inventaire-Sommaire des Archives...* Op. cit., vol. I, pàgs. 264-265, 268, 269, 271 i 272. Avui aquest llibre, elaborat entre 1613 i 1630 i conservat a l'ADPO, té la signatura B 1 i és anomenat *Llibre general del archiu del real patrimoni*.
- 208 PLANES. *La Descripció dels arxius...* Op. cit., pàg. 30.
- 209 MARQUÈS, Josep Maria. "Arxiu Diocesà de Girona". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 7, pàg. 24.
- 210 MASSIP I FONOLLOSA, Jesús. *El Catàleg de l'Arxiu Territorial de Tortosa de 1574*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1987, 312 pàgs. PÉREZ. "L'arxiu de la Cartoixa...". Op. cit., pàgs. 32-34.
- 211 MARQUÈS I SALA, Benigne. "Arxiu Capitular d'Urgell". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 7, pàg. 210.
- 212 GARCÍA SANCHO, Manuel. "Arxiu Capitular de la Santa Església Catedral de Tortosa". *Guia dels Arxius Històrics...* Op. cit., vol. 7, pàg. 262.
- 213 CONDE. *La Brújula. Guía del Archivo...* Op. cit., pàg. 17.
- 214 NAVARRO, Diego. *La imagen del archivo...* Op. cit., pàg. 146.
- 215 CONDE. "La búrxaola del present Archiu...". Op. cit., pàgs. 22-25.
- 216 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 140, f. 135, i 138, f. 684v.
- 217 CONDE. "L'Arxiu del Reial Patrimoni...". Op. cit., pàg. 24.
- 218 A l'arxiu reial aragonès es conserven dos índexs d'assumptes dels *Registros de actos comunes de la Diputación del Reino*, relatius a la documentació de 1475-1601 i 1600-1700 (FERRER; SÁNCHEZ. *Guía del Archivo de la Diputación...* Op. cit., pàg. 13).
- 219 CURTO. "Origen i evolució de l'Arxiu...". Op. cit., pàg. 129.

- 220 CMC, III, pàgs. 12-13.
- 221 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-73, f. 96.
- 222 [...] *format per Pere Joan Comes en 1583 y recòndit en lo arxiu del excelentíssim Ajuntament*, revisat per Josep Puiggarí. Barcelona: La Renaixensa, 1878, 683 pàgs.
- 223 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-95, f. 67v.-68, i II-117, f. 155v.-156. El procés no era exempt de dificultats: el 1591 fou condemnat l'escrivà major a realitzar les rúbriques de les ordinacions i les deliberacions no fetes que disposava el redreçament de 1530 (CMC, III, pàg. 21).
- 224 AHCB, CC, *Registres de deliberacions*, II-112, f. 103, i 117, f. 155v-156.
- 225 RIERA. "Les fonts municipals del període 1249-1714...". Op. cit., pàg. 242.
- 226 ACA, Generalitat, *Deliberacions*, 144, f. 576v.
- 227 CMC, V, pàg. 296.